

TOT U SPREEKT: MEVROUW SPOOR

Het buitengewone leven van de vrouw achter Nederlands bekendste legercommandant tijdens de Indonesische koloniale oorlog

Roos van Bijnen, s1829874

Masterscriptie Colonial and Global History, Universiteit Leiden

Begeleider prof. dr. B. Schoenmaker, tweede lezer dr. T.W. Brocades Zaalberg

Inleverdatum: 30 juni 2020 | Woordenaantal: 18.000

Afbeelding omslag:

Mans Spoor-Dijkema voor de radio in het Militair Hospitaal (Batavia, augustus 1947),
Foto: Dienst voor Legercontacten, Nationaal Archief / Fotocollectie Dienst voor
Legercontacten Indonesië.

'The one great danger for a man in public life, or for the woman who is that man's wife, is that they might be set apart from the stream of life affecting the rest of the country.'

- Eleanor Roosevelt, op de radio van *The Pond's program*, 3 maart 1933.

Inhoudsopgave

Inleiding	5
1. ‘De echtgenote van de legercommandant’	16
1.1 <i>De brainwave tot bekendheid</i>	16
1.2 <i>Huwelijkse (vrouwelijke) voorwaarden</i>	20
1.3 <i>‘Mevrouw zit ze gewoon te verleiden’</i>	23
1.4 <i>Conclusie hoofdstuk 1</i>	27
2. ‘Legervrouw van allure’	29
2.1 <i>Volgzame media</i>	30
2.2 <i>Verzuilde vooroordelen</i>	35
2.3 <i>Een foto zegt meer dan duizend woorden</i>	39
2.4 <i>Conclusie hoofdstuk 2</i>	42
3. ‘De soldatenmoeder’	43
3.1 <i>De jongens van mevrouw Spoor</i>	44
3.2 <i>‘Als vrouw van de generaal was je bijna onze Lieve Heer’</i>	46
3.3 <i>Een abrupt einde</i>	50
3.4 <i>Conclusie hoofdstuk 3</i>	53
Conclusie	54
Dankwoord	58
Bibliografie	59
<i>Primair bronnenmateriaal</i>	59
<i>Secundair bronnenmateriaal</i>	60
Bijlage: Lijst met interviewvragen	62

Inleiding

*'Als men er in Nederland over begint te denken de avondboterham klaar te maken, om vijf uur 's middags, dan klinkt uit de luidspreker de bekende herkenningmelodie, de pittige mars. En dan horen ze de vertrouwde stem, van de omroeper: 'Dit is de stem van de Nederlandse Strijdkrachten'. En ze weten: nu komt mevrouw Spoor, die ons vertelt van de zieken en gewonden en nu komt er een praatje over het werk van onze jongens of een reportage van ergens ver weg. En dan komen de groeten. De groeten, die een hoogtepunt zijn in het leven van zovele Hollandse moeders en vrouwen.'*¹

Het was 15 oktober 1947. Het Amsterdamse American Hotel zat volgepakt met journalisten om Karel Nort, het hoofd van de radioprogramma's voor de Nederlandse strijdkrachten en tevens reservekapitein van het Nederlandse leger, te bevragen over de koloniale oorlog. Het was een journalistieke kans die niet geregeld voorkwam, want Nort was vaker wel dan niet in Indonesië te vinden in de jaren veertig van de vorige eeuw. Nort zorgde ervoor dat het snelste nieuws uit Indonesië Nederland bereikte, zij het gecensureerd. Op dat moment was het snelste medium nog altijd de radio; mede een van de redenen dat de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië een radioprogramma op poten zetten. Op die manier kon het Nederlandse thuispubliek toch nog contact hebben met de 'jongens overzee'.²

De Indonesische onafhankelijkheidsoorlog bleef in 1947 namelijk nog ruim twee jaar aanhouden, hoewel aanvankelijk werd gedacht dat 'Indië' relatief snel weer in Nederlandse handen zou komen. De Nederlandse pers dook uiteraard op deze oorlog, maar de informatie die zij verkreeg was zeker niet altijd de nauwgezette waarheid. Regelmatig waren journalisten genoodzaakt – alleen al door de afstand vanuit Nederland tot Indonesië – hun artikelen te baseren op informatie uit tweede hand. Daarom eisten de Nederlandse media een persconferentie van Nort: voor journalisten dé kans om hun vragen te stellen aan de man die zowel een *insider* alsook deskundige was van de oorlog. Anderzijds voor Nort tegelijkertijd ook een mogelijkheid om zijn eigen visie te delen en zo de media te beïnvloeden.

¹ "Nederland luistert". "De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad". Semarang, 1948/01/22, p. 1. Geraadpleegd op Delfher op 15-05-2020, <http://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010862863:mpeg21:p001>.

² Karel Nort (ed.), *Dit is het Radio-Programma voor de Nederlandse Strijdkrachten, ter zee, te land en in de lucht* (z.p. 1948) 7.

Opvallend genoeg betrof een van de eerste vragen vanuit het persgedeelte niet het verloop van de oorlog, de slachtoffers of de wandaden. Het betrof een vrouw die zich tevens in Indonesië bevond: mevrouw Spoor, de echtgenote van de legercommandant van de Nederlandse strijdkrachten in Indonesië, Simon Spoor. Het gaf aan in welke mate deze 'mevrouw' de *hearts and minds* van het Nederlandse publiek en de media had veroverd. Journalisten verkozen informatie over deze mevrouw boven vragen over het verdere verloop van de oorlog. De volgende dag zouden kranten niet vol staan met diepgravende verhalen over de ervaringen van Nort, maar over de volgende zin die hij uitsprak: 'De echtgenote van de legercommandant in Indië, mevrouw Spoor, geeft zich veel moeite om zich op de hoogte te stellen van de toestand van gewonde militairen.'³

Achtergrond

Waar kwam de journalistieke fascinatie voor deze mevrouw Spoor vandaan, te midden van een oorlog? Om die vraag te beantwoorden moest eerst een stap worden teruggezet naar 18 september 1914. Het was de datum waarop mevrouw Spoor, toen nog Harmanna Trijntje Dijkema genaamd, werd geboren. Harmanna, verder haar gehele leven 'Mans' genoemd, was de dochter van onderwijzer Jan Dijkema en moeder Reina Doorenbos en zou haar gehele jeugd opgroeien in Oost-Groningen.⁴ Op haar tweeëntwintigste trouwde ze met Groninger Klaas Wilhelm Galis, met wie ze niet veel later naar Nieuw-Guinea zou vertrekken.⁵ Samen woonden Galis en Dijkema een tijd aan de westkust, in Fakfak. Een lang en gelukkig leven in de Oost was hen niet beschoren, want het echtpaar Galis werd noodgedwongen van elkaar gescheiden toen de Tweede Wereldoorlog uitbrak en de Japanners Indonesië veroverden. Er was 'geen tijd om na te denken' en Mans Dijkema werd achtereenvolgens naar Java en Australië geëvacueerd, terwijl haar echtgenoot achterbleef en in een Japans interneringskamp werd geplaatst.⁶

Voor de toekomstige legercommandant Simon Spoor was de situatie vrijwel gelijk: zijn echtgenote Rika Kroeze bracht de oorlogsjaren tevens door in een interneringskamp, terwijl hij de kampen zelf ternauwernood kon ontvluchten en ook naar Australië vertrok. Spoor en Mans Dijkema ontmoetten elkaar in mei 1942 voor het eerst. Een samenkomst die op het eerste gezicht niet tot een huwelijk zou leiden, aangezien zowel Spoor als Dijkema op dat moment

³ Geciteerd in: "Mevr. Spoor en de gewonde militairen". "Algemeen Handelsblad". Amsterdam, 1947/10/16, p. 3.

⁴ Geboorteregister 1914, archiefnummer 1646, inventarisnummer 48, aktenummer 35, via www.allegroningers.nl (bekeken op 14 mei 2020).

⁵ Huwelijksregister 1936, archiefnummer 1607, inventarisnummer 1392, aktenummer 735, via www.allegroningers.nl (bekeken op 14 mei 2020).

⁶ Jaap de Moor, *Generaal Spoor: triomf en tragedie van een legercommandant* (Amsterdam 2011) 127.

waren getrouwd.⁷ In Australië kruisten de paden van Spoor en Dijkema elkaar maar nauwelijks na hun eerste ontmoeting. Pas toen hij de Netherlands Forces Intelligence Service (NEFIS) opbouwde en Dijkema in 1944 voor hem ging werken, leerden de twee elkaar beter kennen. Ondanks hun beide huwelijken, gebeurde het: Simon Spoor en Mans Dijkema werden verliefd.⁸

Een gevoel dat voor Spoor onmiddellijk 'definitief' zo voelde, dat hij zijn huwelijk voor haar wilde opgeven. Op het moment dat Spoor en Dijkema (na elkaar) naar Indonesië voeren, leken zij reeds een besluit te hebben genomen om voor elkaar te kiezen. Jaap de Moor, die een biografie van Spoor schreef, stelt dat er nauwelijks bronnenmateriaal is over het weerzien van Spoor met zijn echtgenote Rika Kroeze, maar dat Spoor haar 'ongetwijfeld' gelijk heeft gemeld van haar te willen scheiden. Voor Mans Dijkema voelde dit klaarblijkelijk hetzelfde, want ook zij maakte de scheiding van haar echtgenoot Galis definitief.⁹

Slechts tien dagen na de scheiding van Spoor en Kroeze werd Mans Dijkema 'mevrouw Spoor'.¹⁰ Haar wachtte een leven als legervrouw die haar echtgenoot niet vaak voor zichzelf zou hebben. De agenda van Spoor liet eigenlijk alleen in de vroege ochtend toe dat de twee tijd voor elkaar konden hebben. Dat leek Mans Spoor-Dijkema echter niet dermate te deren. Ze was tot dan toe ook altijd een werkende vrouw geweest en wist zichzelf druk bezig te houden. Halverwege 1947 zou ze zelf een '*brain wave*' krijgen die haar in de daaropvolgende jaren veel populariteit deed opleveren. Tijdens de eerste 'politie actie' van Nederland in Indonesië gebeurde hetgeen 'zij hadden gevreesd', schreef Mans Spoor-Dijkema in haar memoires. '(...) Onze vliegtuigen mochten niet meer in India landen. Ik vernam het via het radionieuws, terwijl ik in de conferentiekamer gordijnen zat te naaien... Mijn eerste reactie was: wat vervelend, geen post uit Nederland en tegelijkertijd dacht ik: o, wat vreselijk voor de families die van de geneeskundige dienst een telegram krijgen dat hun zoon/man levensgevaarlijk of ernstig gewond of ziek in een hospitaal is opgenomen'.¹¹

Doordat de luchtpostverbinding niet meer werkte als voorheen, was post van en naar Indonesië een moeilijkheid geworden. Bij een werkende luchtpostverbinding hielden commandanten, geestelijke verzorgers of vrienden van de gewonde militair diens familie op de hoogte van de ontwikkelingen van de ziekte of de verwondingen. Dit werd niet in lange zinnen uitgelegd, maar de tekst was vrijwel altijd duidelijk: zinnen als 'er is verslechtering opgetreden' of 'hij is van de lijst van levensgevaarlijke gewonden afgehaald' brachten familie

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem, 162.

⁹ Ibidem, 173.

¹⁰ Ibidem, 239.

¹¹ Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen de kippen* (Amsterdam 2004) 214.

de informatie waar zij naar verlangden. Mevrouw Spoor had medelijden met de Nederlandse families die vanaf dat moment niets meer te weten kwamen over hun 'jongens overzee'. Ze begon na te denken over een mogelijke oplossing die al vrij snel tot haar kwam: een radio-uitzending opzetten waarin zij het Nederlandse thuisfront inlichtte over de gewonde militairen. Voor haar werk maakte ze vanaf dat moment iedere dag een ronde langs de ziekenhuizen om informatie te vergaren en met de gewonden te praten. Het bleek een gouden zet, want alle kranten spraken na de eerste uitzending direct lovend over haar idee.¹²

Hoofdvraag

Het waren de krantenartikelen over deze radio-uitzendingen die mede mij tot het onderwerp van deze scriptie hebben geïnspireerd. In onlinekrantendatabase Delpher werd dat beeld des te meer bevestigd: tijdens de koloniale oorlog, tussen 17 augustus 1945 en 27 december 1949 wijdden Nederlandse kranten in totaal 551 (delen van) artikelen aan mevrouw Spoor. Dat kwam erop neer dat vrijwel iedere dag haar naam in een krant in Nederland was gepubliceerd. Een oriënterende blik op de artikelen die de pers aan haar wijdde, liet zien dat het merendeel van de journalisten mevrouw Spoor positief belichtte, wellicht wel juist om de reden dat zij de echtgenote van de legercommandant was. Vanwege haar bekommering om de gewonde militairen was zij 'een Moeder voor de soldaten', berichtte het *Friesch Dagblad* in 1947.¹³ Tegelijkertijd was ze een 'penvriendin' en 'vraagbaak' voor Nederlandse moeders en waardeerde de pers ook haar zogenoemde charmes.¹⁴ Dat is bijzonder te noemen, want vóór 1945 kwam haar naam niet in het krantenarchief voor. Waar kwam deze plotse fascinatie voor Harmanna Trijntje Spoor-Dijkema vandaan en in hoeverre wist zij het nieuws over zichzelf naar eigen hand te zetten? Waarom schreven media haar publieke rollen toe als 'soldatenmoeder' of 'legervrouw van allure' en plaatsten zij geen vraagtekens bij haar werkzaamheden, ondanks dat zij wisten dat haar radio-uitzending onderdeel was van de vaak propaganderende Dienst voor Legercontacten? In deze scriptie staat daarom de volgende hoofdvraag centraal: hoe oordeelden de Nederlandse krantenmedia over de motieven van mevrouw Spoor? Een aantal andere vragen lag hieraan ten grondslag. Want: handelde Mans Spoor-Dijkema louter op humanitaire gronden of deed zij dit werk nadrukkelijk tevens met een propagandamotief? Gebruikten kranten het werk van mevrouw Spoor om Nederland te

¹² Ibidem.

¹³ "Binnenland SYMPATHIEKE GESTE". "Friesch dagblad". Leeuwarden, 1947/08/14.

¹⁴ Moeder (oktober 1948), p. 385. NB: In het maandelijkse tijdschrift 'Moeder' werden geen editie nummers opgegeven.

laten zien dat de koloniale strijd een 'goede' oorlog was? Daarnaast: op welke wijze kon Mans Spoor-Dijkema als vrouw een bijdrage leveren aan de oorlogsinspanning?

Relevantie

De hoofdvraag van deze scriptie is om meerdere redenen de moeite waard te onderzoeken. Ten eerste vertelt het ons over het propaganda-aspect vanuit zowel Nederlandse media alsook het leger in Indonesië. De beeldvorming van deze oorlog bij het Nederlandse thuispubliek is grotendeels gevormd door de Nederlandse pers. Volgens Léon Wecke is dat een logisch gevolg na de start van een oorlog: zodra een overheid besluit aan een oorlog deel te nemen, moet zij deze keuze legitimeren tegenover haar volk. Het is dan van groot belang dat 'de burgers niet alleen het voorgenomen plan tot militaire actie als juist ervaren, maar dat ook tijdens – en bij voorkeur ook na – de militaire operatie blijven doen'.¹⁵

Juist een van de instellingen die dit beeld vanuit de burger zou kunnen doen wankelen, is de pers. Aangenomen dat de media in ieder geval betrokken zijn bij de oorlog waar het desbetreffende land aan mee doet, zullen zij de burgers informeren over de ontwikkelingen van het conflict of de oorlog. De media volledig buitensluiten zou voor burgers wellicht een verkeerd beeld geven; de vraag zou kunnen opkomen waarom het volk niets van de oorlog mocht weten. Historisch gezien hebben overheden de pers daarom vaak niet compleet uitgeschakeld, maar wel ingezet om 'zodanig te sturen dat het voor die instanties mogelijk negatieve effect van de berichtgeving minimaal blijft'.¹⁶ De manier waarop media over mevrouw Spoor berichtten, beïnvloedde zodoende ook het beeld dat het Nederlandse volk kreeg van de koloniale oorlog.

Ten tweede is de vraag ook vanuit genderperspectief interessant. Welke rollen mochten en konden vrouwen toentertijd spelen? In hoeverre werden Mans Spoor-Dijkema 'typisch' vrouwelijke kenmerken toegeschreven? Was zij louter de 'echtgenote van' of beoordeelden media haar rol op haar eigen merites? Jean Bethke Elshtain beschrijft de westerse traditie waarin genderstereotypen, met name in tijden van oorlog, een rol speelden. In de culturele herinnering werden mannen haast onoverkomelijk getypeerd als gewelddadig. Zelfs als een man van zichzelf geen gewelddadige trekken had, zou hij dit in een oorlog waarschijnlijk wel gaan vertonen, was de gedachte. Het stereotype tegengif hiervoor was de vrouw: niet-gewelddadig, die vooral 'hulp en compassie' bood. Volgens Elshtain waren deze

¹⁵ Léon Wecke, 'Ruling by Pooling. De rol van de pers in de Golfoorlog', J. Weerdenburg, e.a., *Oorlog en de media* (z.p. 1999) 26.

¹⁶ Ibidem.

stereotypen uiteraard niet volledig gelijk aan de werkelijkheid, maar ze resulteerden wel in de gedachte dat de oorlog 'minder agressief' zou zijn op het moment dat ook vrouwen betrokken waren.¹⁷ In die gedachtegang zou het vanuit Nederlandse zijde dus verstandig zijn om juist het vrouwelijk perspectief te benadrukken, bijvoorbeeld door mevrouw Spoor de radioshow te laten presenteren. Deze hypothese zou in ieder geval aansluiten bij het onderzoek van Gerda Jansen Hendriks, waarin zij concludeert dat de Nederlandse regering, samen met het Nederlandse bestuur in Indonesië zo goed en zo kwaad mogelijk poogde de militaire campagne zo onopvallend mogelijk te houden tegenover het Nederlandse volk. Dat is tevens de reden dat persberichten vrijwel altijd aan censuur onderhevig waren en voornamelijk de focus op zogenoemde humanitaire hulp door het leger werd gelegd.¹⁸

Ten derde haalt de hoofdvraag verbanden aan in internationaal perspectief. Dat mevrouw Spoor als legervrouw de nieuwskoppen haalde, was internationaal gezien namelijk niet uniek. In de jaren veertig manifesteerden enkele vrouwen van militaire of politieke autoriteiten zich vrij nadrukkelijk. Mevrouw Spoor kan in het rijtje geschaard worden naast Lady Edwina Mountbatten, de echtgenote van de laatste gouverneur-generaal van Brits-Indië, en Eleanor Roosevelt, *first lady* van Amerikaans president Franklin Roosevelt. Mountbatten ontpopte zich tijdens de Tweede Wereldoorlog al tot '*mistress of welfare*' en ging alle ziekenhuizen langs om gewonde soldaten een hart onder de riem te steken.¹⁹ Roosevelt was de eerste Amerikaanse vrouw die werd omgedoopt tot '*first lady of radio*', omdat ze veelvuldig van het medium radio gebruikmaakte om de ideeën van haar echtgenoot te verkondigen.²⁰ Mevrouw Spoor leek deze tactieken overgenomen te hebben, want ook zij deed in Indonesië haar dagelijkse ronde langs gewonde soldaten en verspreidde haar kennis van de gewonden via de radio. De gelijkenis tussen haar en de andere twee genoemde vrouwen is zodoende zichtbaar.

Historiografie

'Veteranen, historici en journalisten schreven boekenkasten vol' over de koloniale oorlog in Indonesië, stellen René Kok, Erik Somers en Louis Zweers. Tegelijkertijd zijn zij van mening dat er ook nog steeds veel gezwegen is over het 'gewelddadige' einde van het Nederlands koloniaal bewind in de Oost. Op 17 augustus 1945 riep Indonesië de eigen onafhankelijkheid

¹⁷ Jean Bethke Elshtain, *Women and War* (Chicago 1987) 4.

¹⁸ Gerda Jansen Hendriks, "Not a colonial war": Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945-49', *Journal of Genocide Research* 14 (2012) 418.

¹⁹ Richard Hough, *The Countess Mountbatten of Burma* (Londen 1983) 148.

²⁰ Blanche Wiesen Cook, *Eleanor Roosevelt, volume II: 1933-1938* (New York 1999) 67.

uit. Echter, Nederland was er nog niet klaar voor om 'Indië', haar gordel van de Smaragd, op te geven. Wat volgde was een koloniale oorlog, die vanaf de onafhankelijkheidsverklaring in 1945 tot de officiële soevereiniteitsoverdracht op 27 december 1949 zou duren. Nederland zou de twee militaire offensieven tegen de Republiek Indonesië omschrijven als 'politie acties'; zij dacht immers dat op die wijze louter de Indonesische orde hersteld zou worden. Indonesië dacht daar anders over; zij sprak van agressieve daden van Nederlandse zijde en voelde de bloedige oorlog als een inbreuk op haar wens om vrijheid. Wantoestanden die zich in 'Indië' afspeelden, werden daarom in Nederlandse pers maar nauwelijks aangekaart. Het verzachten van het nieuws over de daadwerkelijke omstandigheden zou het oorlogsmoreel hooghouden, werd gedacht.²¹

Binnen deze scriptie wordt het historiografisch debat over de koloniale oorlog aangehaald, echter over de rol van Mans Spoor-Dijkema is binnen dit debat vrij weinig bekend. Jaap de Moor was een van de eerste historici die haar zijdelings benoemde binnen zijn onderzoek naar generaal Spoor.²² Dat er nog nauwelijks onderzoek naar Mans Spoor-Dijkema is gedaan, is opvallend. De kranten stonden jarenlang vol met nieuws over deze vrouw van de legercommandant. Over haar rol zelf bestaat dus nog geen op zichzelf staand debat, maar toch kan deze scriptie zich positioneren binnen verschillende, bredere debatten. Deze scriptie gaat immers niet alleen over mevrouw Spoor, maar ook over de Nederlandse media. Het voegt een nieuw perspectief toe aan de historiografie waar een *case study*, met in de hoofdrol Mans Spoor-Dijkema, laat zien in hoeverre de Nederlandse media tijdens de koloniale oorlog haar werk aangrepen om de oorlog mooier te doen lijken dan deze in feite was.

Er is reeds veel geschreven over media en oorlog. Zoals Jo Groebel aangaf: 'Moderne oorlogen hebben de massamedia nodig; en de massamedia hebben de oorlogen nodig'. Hoewel de dekolonisatie-oorlog nog niet dermate modern was te noemen – live videoverslaggeving kwam immers pas jaren later op gang – gold deze uitspraak van Groebel ook voor Mans Spoor-Dijkema tijdens het 'Indonesisch conflict'. In de oorlog had zij de media nodig om voor haar radioberichtgeving meer bekendheid te vergaren.²³

Met name het werk van Louis Zweers, Rémy Limpach en Gert Oostindie agendeerde reeds het thema van media in de Indonesische koloniale oorlog, maar besteedde hier nog geen aandacht aan Mans Spoor-Dijkema. In zijn onderzoek naar de mediaberichtgeving tijdens de koloniale oorlog concludeert Zweers dat Nederlandse media destijds volgzzaam waren en naar de pijpen van de overheid dansten. 'De nadruk lag niet op de militaire operaties maar op de

²¹ René Kok, Erik Somers en Louis Zweers, *Koloniale Oorlog 1945-1949. Van Indië naar Indonesië* (Amsterdam 2015) 6.

²² Zie De Moor, *Generaal Spoor*.

²³ Jo Groebel, 'The Role of the Mass Media', J. Weerdenburg, e.a., *Oorlog en de media* (z.p. 1999) 11.

vredeondersteunende missies, gericht op stabilisering, samenwerking, wederopbouw en het welzijn van de burgerbevolking', schreef hij.²⁴ Limpach benadrukt dat de militaire voorlichtingsdiensten er alles aan deden om de Nederlandse bevolking én de pers 'een vertekend beeld van een grootschalig humanitair interventieproject' voor te spiegelen.²⁵

Was het radioprogramma van mevrouw Spoor dan simpelweg een verlengstuk van de propaganda van haar echtgenoot, of viel er nog enige authenticiteit in te herkennen? De timing van de start van haar show, tijdens de eerste 'politonele actie' is op zijn minst toevallig te noemen. Want, zo beschrijft Oostindie, hoewel de 'politonele acties' die Nederland in Indonesië uitvoerde op het eerste gezicht een succes leken, bleef de daadwerkelijke militaire controle van Nederland zeer beperkt en bleef de opgezette legermacht te klein om geheel Indonesië te bezetten. Het was een 'onmogelijke taak', schreef hij. Desondanks drong het besef dat een hernieuwde Nederlandse koloniale orde in Indonesië met grote waarschijnlijkheid niet zou lukken, vrij laat door tot generaal Spoor en zijn staf.²⁶ Positieve pers rondom de koloniale oorlog, bijvoorbeeld in de vorm van radio, kon Spoor daarom wel gebruiken.

Methodie

Tijdens de koloniale oorlogsjaren tussen 1946 en 1949 bewoog mevrouw Spoor zich vrijwel dagelijks door de publieke arena. Ze leefde in dat opzicht een leven dat niet voor iedereen was weggelegd. Op het moment dat zij met Simon Spoor trouwde, wist ze dat haar leven niet meer alleen privé was, ze moest het ook delen met het publiek. Als echtgenote van de legercommandant werd er altijd naar haar gekeken. Een vergelijking met *first lady* is gemakkelijk in te zien: Robert Watson deed onderzoek naar echtgenotes van hooggeplaatste mannen en concludeert dat juist onder anderen hun vrouwen verantwoordelijk waren voor bijdragen aan hun leiderschap. Het waren de echtgenotes die diners organiseerden, hun mannen steunden in moeilijke tijden en ook nog eens fungeerden als publiek figuur. Watson schreef: '*Many even discharged their public responsibilities better than their husbands discharged their own (...) duties and, subsequently, enjoyed an equal if not higher degree of popularity during their day and age.*'²⁷

Dat gold ook voor Mans Spoor-Dijkema: journalisten waardeerden haar werkzaamheden in grote mate en belichtten haar leven middels de drie publieke rollen die zij

²⁴ Louis Zweers, *De Gecensureerde Oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Zutphen 2013) 354.

²⁵ Rémy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 591.

²⁶ Gert Oostindie, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015) 25.

²⁷ Robert Watson, *The President's Wives: Reassessing the Office of First Lady* (Boulder 2000) 6.

haar toeschreven. In deze scriptie worden de volgende rollen dan ook belicht: die van echtgenote, legervrouw 'van allure' en tenslotte soldatenmoeder. Om te onderzoeken hoe de media deze publieke rollen duiden, wordt veelvuldig gebruikgemaakt van de krantenartikelen binnen de Delpher-database. Hierbij is voor de zoekterm 'mevrouw Spoor' gekozen, omdat dit de term was waarmee media haar destijds aanduiden. De tijdafbakening valt tussen 1945 en 1949, de gehele periode van de koloniale oorlog. Alle artikelen zijn meegenomen in de analyse; niet alle artikelen zullen ook in deze scriptie worden geciteerd. Soms namen verschillende kranten exact hetzelfde bericht over; bijvoorbeeld binnen dit onderzoek een reden om dan slechts een krant uit te lichten die het bericht uitbracht. Daarnaast worden niet alle artikelen geciteerd vanwege de simpele reden dat dit er ruim vijfhonderd betroffen. Daarom is voor de overzichtelijkheid gepoogd een selectie van artikelen te verkiezen die zo representatief mogelijk is voor de gehele krantendatabase over mevrouw Spoor. Dat is mogelijk door in ieder geval rekening te houden met de nog altijd heersende verzuiling in de Nederlandse maatschappij.

Binnen deze scriptie worden kranten uit alle vier zuilen (de algemeen-liberale, de protestantse, de katholieke en de socialistische) vertegenwoordigd. Tot de zuilen behoorden veelal nationale kranten, maar in deze scriptie worden ook regionale of andersdenkende kranten meegenomen die over mevrouw Spoor berichtten. Deze regionale en plaatselijke kranten waren overigens moeilijker in een zuil te plaatsen, omdat zij in veel mindere mate verzuild waren dan de nationale kranten. Nationale kranten hadden in tegenstelling tot regionale dag- of weekbladen veelvuldig journalisten in dienst die openlijk een bepaalde zuil of gedachtegoed steunden. Van de krant *De Waarheid* was algemeen bekend dat zij een communistische inslag had, bij regionale kranten als de *Leeuwarder Courant* en *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde* was niet zozeer bekend welke politieke kleur de journalisten hadden.²⁸ Louis Zweers spreekt in ieder geval een overeenkomst uit die tussen vrijwel alle Nederlandse kranten destijds bestond: journalisten namen het initiatief met hun artikelen vooral geen 'anti-oorlogssentiment' te creëren.

Andere primaire bronnen vormden artikelen uit Nederlandse tijdschriften, vaak op vrouwen gericht, die over mevrouw Spoor berichtten. Ook deze zijn meegenomen, omdat Mans Spoor-Dijkema met name onder de vrouwelijke helft van de bevolking populariteit genoot. Daarnaast wordt in deze scriptie ook veelvuldig gebruik gemaakt van de stem van mevrouw Spoor zelf. Stellig zouden de scripts die mevrouw Spoor voorlas in haar radioshow van groot belang voor dit onderzoek zijn geweest, of de tapes van de shows zelf. Helaas zijn

²⁸ Zweers, *Gecensureerde oorlog*, 355.

beide niet bewaard gebleven, maar ander primair bronnenmateriaal kan toch ook een zinnige bijdrage leveren. In sommige krantenartikelen werden bijvoorbeeld haar woorden uit het radioprogramma letterlijk geciteerd. Echter, ook van waarde was het boek dat Mans Spoor-Dijkema schreef over haar echtgenoot, *Achteraf kakelen de kippen*. Op persoonlijke (en dus tevens subjectieve) wijze beschreef Mans Spoor-Dijkema het leven van Simon Spoor. Hoewel subjectief was het voor dit onderzoek wel van waarde, omdat het een inkijkje gaf in haar persoonlijke leven met Spoor, en zij tussen de regels door haar mening deelde over radio maken en de media. Op die manier kon ook nog haar eigen kant van het verhaal binnen deze scriptie worden meegenomen.

Daarnaast wordt op bescheiden wijze gebruik gemaakt van de stem van 'Indië'-veteranen. Hoe zij tegen de radio-uitzendingen van Mans Spoor-Dijkema aankeken en of zij haar daadwerkelijk als 'soldatenmoeder' bestempelden, kan bijdragen aan de vraag in hoeverre de Nederlandse media de rol van Mans Spoor-Dijkema wellicht overdreven. Omdat in bestaande interviews niet duidelijk is ingegaan op het radio-aspect, zijn voor deze scriptie zelf interviews uitgevoerd met zeven veteranen die tijdens de koloniale oorlog onderdeel waren van de Nederlandse strijdkrachten. Gesteld moet worden dat het hierbij gaat om toegevoegd bewijs, en niet om representatief bewijs, omdat niet meer de gehele groep Indië-veteranen geïnterviewd kan worden.

Opbouw

Deze scriptie behandelt drie publieke rollen die mevrouw Spoor eigen maakte tijdens de koloniale oorlogsjaren tussen 1946 en 1949, met een analyse grotendeels aan de hand van krantenartikelen. In het eerste hoofdstuk staat haar rol als 'echtgenote' centraal. Eerst moet uiteengezet worden hoe Mans Spoor-Dijkema in Indonesië belandde en hoe zij zich voortbewoog als echtgenote van legercommandant Simon Spoor. In dit hoofdstuk wordt uitgezocht hoe ze door haar huwelijk met Spoor een radioprogramma startte. Dit was tevens de periode waarin de media mevrouw Spoor voor het eerst daadwerkelijk opmerkten en zij haar 'vrouwelijke' kenmerken voor het eerst benadrukten.

Het tweede hoofdstuk verhaalt Mans Spoor-Dijkema's rol als 'legervrouw van allure'. Na de start van haar radioprogramma vielen vele journalistieke ogen plots op haar persona en haar werk. In dit hoofdstuk wordt niet alleen gepoogd uit te vinden hoe kranten haar werkzaamheden op een voetstuk zetten, maar ook hoe de (nog immer verzuilde) kranten haar afbeeldden in hun artikelen en in hoeverre de inhoud van deze verzuilde krantenartikelen over Mans Spoor-Dijkema van elkaar verschilden. Veel aandacht is er voor het propaganda-

aspect: was dit aspect aanwezig en zo ja, hoe? In het derde en tevens laatste hoofdstuk wordt verder ingegaan op het imago dat Nederlandse kranten voor haar creëerden: die van 'soldatenmoeder'. Journalisten schreven artikelen vol over de wijze waarop Mans Spoor-Dijkema als moeder voor de Nederlandse soldaten fungeerde, met name door haar radioprogramma en haar bezoeken aan ziekenhuizen. Echter, dit hoofdstuk neemt hierbij ook de 'andere' kant mee, want: hoe waarheidsgetrouw was het beeld dat Mans Spoor-Dijkema geheel onbaatzuchtig haar programma maakte? Aan de hand van interviews met zeven Indië-veteranen en Mans Spoor-Dijkema's memoires kan zo voorzichtig een antwoord gevonden worden op die vraag.

Deze scriptie poogt zo het verhaal achter het verhaal van de Indonesische koloniale oorlog te vertellen. Het behandelt niet zozeer de debatten over oorlogsgeweld, excessen of de houding van de legermacht zelf. Niet eens achter gesloten deuren, maar juist op de voorgrond, vond een verhaal van die oorlog plaats dat historici nog nauwelijks hebben belicht. Toch is het verhaal van Mans Spoor-Dijkema de moeite waard te vertellen. Het Nederlandse volk was in tijden van oorlog niet voor niets gefascineerd door haar 'donkere' stem door de ether, voor velen jarenlang een 'hoogtepunt' van de dag.²⁹

²⁹ "Nederland luistert". "De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad". Semarang, 1948/01/22, p. 1.

1. 'De echtgenote van de legercommandant'

Ze was de 'vrouw van'. Iedereen kende haar echtgenoot, generaal Simon Spoor. Echter, wie was de vrouw achter deze bekende militair die aan het hoofd stond tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd? De naam van Harmanna Trijntje Mans Spoor-Dijkema leerde Nederland pas daadwerkelijk kennen na de start van haar radio-uitzendingen uit Indonesië, waarin ze 'radioboodschappen naar Nederland' stuurde, over 'de toestand van een ziekliggende militair'.³⁰ Toch blijkt uit de krantenanalyse dat Mans Spoor-Dijkema in de ogen van de Nederlandse media te allen tijde ook 'de echtgenote van de legercommandant' bleef: journalisten waren zich bewust van haar werkzaamheden en daden, maar ze was – en bleef – simpelweg de mevrouw van generaal Spoor.

In dit hoofdstuk wordt daarom uiteengezet in hoeverre Mans Spoor-Dijkema gedurende de koloniale oorlogsjaren heen specifieke genderstereotypen werden toeschreven. Nederlandse media duiden haar in het merendeel van de artikelen in ieder geval als charmant of zachtaardig. Hoewel de pers haar volledige achternaam wist, werd ze toch stevast aangeduid met 'mevrouw Spoor'. Ook dat zij gescheiden was, werd verzwegen. Haar nieuwverworven achternaam leek voor kranten vaak de reden te zijn artikelen aan haar te wijden. Dat vrouwen in die hoedanigheid of op die wijze in de media zijn verschenen, is volgens Monica Henry geen verrassing te noemen. In de *Peace and Conflict Monitor* stelt ze dat mannen en vrouwen vanaf hun jeugd al werd geleerd om een specifieke genderrol aan te nemen. Henry beschrijft de deze verdeling als volgt: 'Man as warrior, woman as caretaker'. Volgens Henry was een nieuwsconsument eerder geneigd een vrouw in zo'n geval met 'sympathie' of 'affectie' te associëren. Die verdeling lijkt naadloos aan te sluiten op de casus van het echtpaar Spoor: hij als de harde legercommandant, zij als de verzorgende vrouw die bij gewonde militairen op bezoek ging.³¹

1.1 De brainwave tot bekendheid

De eerste keer dat Mans Spoor-Dijkema in het Delpher-archief als 'mevrouw Spoor' voorkomt, is in de *Nieuwe Courant* van 5 juli 1946. Het artikel verhaalt over het bezoek van legercommandant Simon Spoor aan Semarang. Uiteraard was de kop van het artikel in de

³⁰ „Maak de jongens in Indonesië niet nodeloos ongerust” Mevrouw Spoor vertelt over haar werk (Van onze correspondent)". "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1949/05/20, p. 1.

³¹ Monica Henry, "Stand by Your Man", *Peace and Conflict Monitor* (z.p., april 2006) 2.

krant gelinkt aan de heer Spoor, maar ook mevrouw Spoor speelt een rol in het geschreven stuk. Mevrouw Spoor, zo stelde de *Nieuwe Courant*, 'bezocht in dien tusschentijd de hospitalen met gewonde en zieke militairen, aan wie zij sigaretten en versnaperingen uitdeelde'. De allereerste keer dat zij in een artikel werd genoemd, werd zij door de journalist reeds neergezet als een 'betrokken' persoon.³² De *Nieuwe Courant* zette zo – waarschijnlijk onbewust – de toon voor de wijze waarop mevrouw Spoor jarenlang in het nieuws zou verschijnen: de gedegen echtgenote die bovenal haar man steunde, evenals de zaken waar hij voor vocht.

Al voordat de radioshow van Mans Spoor-Dijkema startte, noemden kranten haar een 'hooggeëerde gast'³³, alleen al vanwege haar huwelijk met Spoor. Haar rol als echtgenote van een hooggeplaatste man kon in die zin vergeleken worden met die van een premiersvrouw. In haar geval was ze getrouwd met een legercommandant en niet met een premier, maar wat betreft Mans Spoor-Dijkema's *préséance* zou zij niet onder doen voor een *first lady*. Peter Rehwinkel beschreef in *Getrouwd met de premier* de verschillende premiersvrouwen die politiek Nederland in de twintigste eeuw heeft gekend, waarin hij de vrouwen verschillende eigenschappen toekent. Eigenschappen die vrij gemakkelijk op de persona van mevrouw Spoor geplakt konden worden. Zo hadden de meeste *first ladies* een 'hekel' aan de politiek, maar spraken zij zich daar achter gesloten deuren 'ferm' over uit. Mans Spoor-Dijkema was deels hetzelfde hout gesneden: vragen vanuit de pers over haar politieke positie in Indonesië wuifde ze weg, maar binnenskamers besprak ze het oorlogsverloop wel met haar echtgenoot. Tevens de 'lange dagen en avonden zonder echtgenoot' waren haar niet onbekend. Generaal Spoor was vaker wel dan niet buitenshuis in vergadering of op staatsbezoek.³⁴

Daarnaast schrijft Rehwinkel dat een premiersvrouw vaak aan bepaalde eisen moest voldoen, om maar niet ongelukkig te worden als 'echtgenote van'. Termen als 'inschikkelijk', 'opofferingsgezind' en 'volgzaam' pasten daarbij. Dezelfde plichtsgetrouwe houding was Mans Spoor-Dijkema ook eigen, hoewel zij zich wellicht een meer uitgesproken rol toe-eigende dan andere echtgenotes van mannen in hoge functies behoefden. Mevrouw Spoor sprak haar eigen mening en deelde deze ook nog eens jarenlang met geheel radio-luisterend Nederland. Niet vaak hadden legervrouwen zoveel invloed op de publieke opinie als zij in de jaren na haar huwelijksvoltrekking zou krijgen.³⁵

Haar toekomstige invloed had alles te maken met de oorlogsfase waarin Indonesië en Nederland verkeerden rond het moment van Mans Spoor-Dijkema's huwelijk, begin april

³² "LEGERCOMMANDANT IN SEMARANG". "Nieuwe courant". Soerabaia, 1946/07/05.

³³ "De Eerewedstrijd?". "Nieuwe courant". Soerabaia, 1946/09/30, p. 2.

³⁴ Peter Rehwinkel e.a., *Getrouwd met de premier. De first lady's van Nederland in veertien portretten* (Zutphen 2004) 10.

³⁵ *Ibidem*, 11.

1947. Enkele maanden daarvoor, op 15 november 1946, leek de koloniale oorlog redelijk vreedzaam tot een conclusie te komen. De conceptversie van het akkoord van Linggadjati werd getekend door zowel Nederland als Indonesië. Daarin gaf Nederland in principe groen licht aan een voorzichtige dekolonisatie van Indonesië, waarbij de 'Verenigde Staten van Indonesië' in een Unie verder zouden gaan met Nederland. De onderhandelingen over dit akkoord liepen echter spaak. In de maanden na zijn huwelijk bereidde generaal Spoor met zijn mannen daarom een grootschalig militair offensief voor dat later met de term 'Eerste Politonele Actie' bestempeld zou worden. Bewoordingen die verzachtend moesten klinken in tegenstelling tot de militaire waarheid. Generaal Spoor had, samen met zijn Generale Staf, al vanaf het einde van 1946 nagedacht over een zogenoemd 'bliksemoffensief', dat met circa 100.000 mannen uitgevoerd zou moeten worden. Op die wijze, dachten Spoor en andere leidinggevendenden, zouden onder meer 'vijandelijke bevelcentra, sleutelposities en verbindingswegen' op Java en Sumatra weer in Nederlandse handen komen. Het ultieme doel was daarbij dat de gebieden heroverd werden om deze Indonesische delen later te 'pacificeren'. Veel tijd voor zijn echtgenote had Simon Spoor dan ook niet.³⁶

De 'Eerste Politonele Actie' resulteerde in Nederland in een plotselinge golf aan aandacht voor de 'Indische kwestie'. Hoewel het Nederlandse thuispubliek daarvoor uiteraard ook bekend was met de oorlogsvrijwilligers die naar Indonesië waren gestuurd, werd de oorlog na deze 'actie' ineens een stuk 'echter'. Het thuisfront luisterde via de radio en las in de krant mee hoe hun jongens vochten op een plek zo ver van huis verwijderd. Een meer directe lijn met de militairen was er tot augustus 1947 niet; zeker tijdens de eerste 'actie' konden militairen met moeite tijd vrij maken om hun familie of geliefden brieven te versturen over hun gezondheid.³⁷ Mans Spoor-Dijkema bevond zich ondertussen nog altijd in Batavia, waar ze het gevoel kreeg 'in een gevangenis te leven': 'Je kon nergens heen, je zag de bergen in de verte, maar het was levensgevaarlijk die kant op te gaan', schreef ze in haar memoires.³⁸

Mans Spoor-Dijkema verzuchtte daarom: 'Wat er van Indië nog eens terecht moet komen? Het ziet er somber uit, ze praten wel veel, maar verder gebeurt er ook niets. Als we maar eerst eens baas in eigen huis zijn, dan zal het rustig aan het werk gaan. Onze baboes vertellen wel hoe ze lastig worden gevallen door die pemoeda's (jonge extremisten) als ze naar huis gaan of 's morgens de kampong uit gaan naar hun werk'. Mans Spoor-Dijkema was er blijkbaar tevens van overtuigd dat 'Indië' weer in Nederlandse handen moest komen. Mogelijk was ze van mening dat 'Indië' zelfs nog steeds tot Holland behoorde, aangezien ze

³⁶ Limpach, *Brandende Kampongs*, 54.

³⁷ De Moor, *Generaal Spoor*, 292.

³⁸ Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 115.

het 'eigen huis' noemde. Ook zij was van de gedachte doordrongen dat 'jonge extremisten' het land Indonesië niet naar de juiste weg leidden. 'De rust handhaven', schreef Mans Spoor-Dijkema, daar ging het om.³⁹

Met 'rust handhaven' doelde Mans Spoor-Dijkema niet alleen op het 'terugkrijgen' van Indonesië in Nederlandse handen, maar ook op het thuisfront rustig zien te houden. Hoe hield je een thuispubliek rustig op het moment dat zich een grootschalige militaire actie afspeelde waarbij veel van hun geliefden en/of familieleden meevochten? Enige verzekering dat het de 'jongens overzee' goed verging, zou daarbij van pas komen. Een van de weinige manieren om contact te krijgen met de Nederlandse militairen op dat moment, was via de post. Een mogelijkheid die kwam te vervallen tijdens de 'politie actie', doordat Brits-Indië een verbod instelde voor de Nederlandse luchtpostverbinding om op hun gebied een tussenstop te maken, omdat Groot-Brittannië niet achter de Nederlandse zogenoemde actie stond.⁴⁰

Mans Spoor-Dijkema vond dit onaanvaardbaar: zowel het thuisfront alsook de soldaten zouden in haar ogen de mogelijkheid moeten hebben om met elkaar contact te leggen. In haar memoires beschreef ze de '*brain wave*' die ze daarna kreeg. Een idee dat haar in de jaren die volgden veel bekendheid én populariteit zou opleveren:

'Hetzelfde moment kreeg ik, zoals mijn man dat noemde, een '*brain wave*': we kunnen misschien via de radio de familie berichten doorgeven. Tussen twee besprekingen door ging ik even bij hem binnen in zijn werkkamer om hem te vertellen wat ik zojuist door de radio had vernomen en dat ik had bedacht dat we wellicht via de radio der strijdkrachten berichten zouden kunnen doorgeven. Hij vond het een fantastisch plan, pakte de telefoon en belde het hoofd van de legervoorlichtingendienst, de heer Van Berckelaer, en vroeg hem onmiddellijk te komen.'⁴¹

Van Berckelaer was tevens te spreken over het idee van mevrouw Spoor, en spoorde haar aan om die taak zelf op zich te nemen. Meneer Spoor, zo schreef Mans Spoor-Dijkema, was het daar 'helemaal mee eens'. Zelf schrok ze daar nogal van, bleek uit de volgende passage.

'(...) ik had nog nooit voor de radio of in het openbaar gesproken en in ziekenhuizen was ik bepaald geen heldin! In tegendeel, ziekenhuizen vond ik maar griezelig. Maar mijn protesten hielpen niet. Diezelfde middag werd er een stemtest gemaakt - voor de

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ "De radio: een kostbaar bezit voor onze jongens in Indië". "De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad". Hilversum, 1947/10/16, p. 2.

⁴¹ Geciteerd in: Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 214.

korte golf zijn namelijk niet alle stemmen geschikt – en mijn stem voldeed geweldig volgens de radio-experts.’⁴²

Een enkele dag later was alles geregeld: een militair verslaggever van radio strijdkrachten, stond mevrouw Spoor bij tijdens het bezoek. Het was namelijk zijn taak om een script te schrijven voor de eerste uitzending die mevrouw Spoor zou voorlezen. Hoe die eerste uitzending verliep, liet ze in haar memoires buiten beeld. Mans Spoor-Dijkema legde in haar boek liever de nadruk op de reacties die ze vanuit haar thuisland kreeg. De Bond Nederland-Indië dankte haar de ochtend na de uitzending via een telegram: ‘Wij zien met spanning uit naar de rapporten van Uw volgende bezoeken’, sloot de Bond het bericht af. Het compliment bleek bij Mans Spoor-Dijkema een brandend vuurtje aan te wakkeren, want ‘het was het eerste bewijs, dat ik in Holland was gehoord en dat het geapprecieerd werd’.⁴³

Zonder dat Mans Spoor-Dijkema het door had, had haar leven een geheel andere wending gekregen. Het werk hield haar ‘dag en nacht’ bezig, ze kon ‘aan niets anders meer denken’ en sliep tevens ‘slecht’. De uitzendingen hadden haar gehele leven veranderd:

‘(...) van huisvrouw [zijn] met alle soeasah van party’s, logees, problemen over voedsel en kleding – er was weinig te krijgen, vooral avondkleding was een probleem met de vele diners en cocktailparty’s die we moesten bijwonen – was ik weer een werkende vrouw zoals in de oorlog, wel met het verschil dat ik nu nog een groot huishouden erbij had.’⁴⁴

1.2 Huwelijks (vrouwelijke) voorwaarden

De radio-uitzendingen van Mans Spoor-Dijkema zouden ervoor zorgen dat een grote schare (vrouwelijke) fans zou ontstaan; mevrouw Spoor was in hun ogen niet alleen degene die nieuws bracht over hun zoons of geliefden, maar ook een vrouw waar zij tegen opkeken. Echter, hoe bijzonder was het eigenlijk dat mevrouw Spoor haar eigen rol opeiste in de jaren veertig? Die vraag kan onder meer beantwoord worden aan de hand van de kern van wat Hans Blom het ‘burgerlijk waardenstelsel’ noemde, dat vooral in de eerste helft van de twintigste eeuw nog in Nederland heerste. In de basis van dit stelsel stond nog immer het ‘harmonisch gezin’: mannen, vrouwen en kinderen hadden zodoende ieder hun eigen

⁴² Geciteerd in: Ibidem.

⁴³ Ibidem, 215.

⁴⁴ Geciteerd in: Ibidem.

rolpatroon. Generaliserend gezegd was de man het hoofd van het gezin en tevens kostwinner; de vrouw zou voornamelijk optreden als huismoeder. Verder was de man-vrouw-dynamiek binnen een huwelijk op de volgende bestanddelen gebaseerd, schreef Blom: 'orde en gezag, standsbesef, nationaal sentiment, arbeidszin, spaarzaamheid (...) en zelfbeheersing (...)'.⁴⁵

Ondanks dat Simon Spoor een legercommandant was, en dus al jarenlang gewend was geraakt aan militaire hiërarchie, zag hij Mans Spoor-Dijkema toch meer als een gelijke, zo blijkt wel uit de memoires van mevrouw Spoor zelf. Hun huwelijk was wellicht al minder traditioneel vanaf het begin; het was immers hun tweede huwelijk en generaal Spoor liet zijn vrouw bewust een eigen radioshow draaien. Het is echter niet het geval dat generaal Spoor dermate vooruitstrevend was dat hij zich daadwerkelijk hardmaakte voor vrouwenrechten. Echter, binnenskamers liet hij Mans Spoor-Dijkema wel een speler zijn in zijn gedachten over politiek, strategie en 'zijn' jongens, die naar mate de jaren vorderden ook steeds meer 'haar' jongens zouden worden. In de periode tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog, waarin Mans en Simon Spoor tijdelijk van elkaar verwijderd waren, omdat hij al eerder Indonesië werd binnengelaten dan zij, schreef hij haar bijvoorbeeld brieven dat Nederland nog een taak te vervullen had in de Oost en dat hij daar zelf een bijdrage aan moest leveren. In de brief benoemde Spoor ook de manier waarop Mans hem had uitgezwaaid vanaf de kade in Australië. Het stukje tekst, hoe klein ook, was veelzeggend over hun relatie. Een inkijkje in hun samenzijn dat niet vaak zodanig in het publieke leven te zien was.⁴⁶

'Ik zag, dat je het wel een beetje te kwaad had op de kade; hoewel tegen de afspraak, kon ik het best begrijpen. Achterblijven, zeker onder deze omstandigheden is ellendig, maar het zal niet voor lang zijn en ik vertrouw op je spirit en geestkracht.'⁴⁷

Het latere echtpaar Spoor maakte duidelijke afspraken over hoe zij zichzelf zouden gedragen in het openbaar; dit onderdeel van hun relatie ontstond niet pas in Indonesië, maar reeds in de periode daarvoor. Mans Dijkema mocht in dit specifieke geval waarschijnlijk zo min mogelijk emotie tonen tijdens het vertrek van haar man naar Indonesië. Wellicht om ervoor te zorgen dat men zag hoe erg zij achter zijn droom stond, maar wellicht ook omdat hij vanuit zijn militaire functie vrijwel niet zijn emotie toonde. Anderzijds laat een frase als deze zien hoe mevrouw Spoor zich niet aan de afspraak hield en dat haar toekomstige echtgenoot daar eigenlijk nog wel begrip voor had. Waarschijnlijk was het een eenzijdige afspraak vanuit

⁴⁵ J.C.H. Blom, *Burgerlijk en Beheerst. Over Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1996) 227.

⁴⁶ Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 107.

⁴⁷ Geciteerd in: *Ibidem*.

Simon Spoor's zijde, maar besloot Mans Spoor-Dijkema toch haar gevoel nog enigszins de boventoon te laten voeren. Daarnaast is interessant te bemerken dat Simon Spoor vertrouwde op haar 'spirit en geestkracht'. Hij achtte haar, blijkbaar, een vrouw die sterk in haar schoenen stond.⁴⁸

Voornamelijk geestkracht leek Spoor een belangrijke eigenschap te hebben gevonden. Hij was zeker niet te bevreesd om zijn echtgenote erop aan te spreken als hij van mening was dat zij te veel voor de radio werkte. 'Dit kan zo niet, ik heb geen zin in een zenuwzieke vrouw', liet hij haar weten. Ze luisterde, schreef ze in haar memoires. Mans Spoor-Dijkema wist immers onder welke figuurlijke huwelijkse voorwaarden ze was getrouwd: ze moest zich te allen tijde schikken in de wensen en doelen van haar echtgenoot.⁴⁹ Mans Spoor-Dijkema wist echter waar ze aan begon toen ze Simon Spoor het jawoord gaf. Zoals Jaap de Moor aangaf, zou het voor haar geen gemakkelijk leven worden: 'Voor Spoor stonden het leger en de Nederlandse belangen op de allereerste plaats; hij maakte alles ondergeschikt aan het welzijn en de inzet van de aan zijn bevel toevertrouwde militairen'.⁵⁰

Tussen de regels door liet mevrouw Spoor in haar memoires *Achteraf kakelen de kippen* anekdotes over haar uitzendingen bij Radio Strijdkrachten doorschemeren. Naar eigen zeggen werd ze 'helemaal in beslag genomen door mijn werk' en ging ze haar eigen gang. Met name haar 'eigen gang gaan' was wellicht een overdreven uitdrukking. Generaal Spoor leek op de achtergrond zaken voor haar te bepalen, hoewel ze dat zelf niet altijd bewust door leek te hebben. Mans Spoor-Dijkema was bijvoorbeeld lid van het Comité Vervanging Familieleden, een stichting die aan het begin van de dekolonisatie-oorlog in het leven was geroepen om 'gewonde en zieke' militairen te bezoeken. Op die wijze kon naar de 'grote behoefte aan medeleven, die een soldaat heeft, als hij gewond is of ziek ligt' gehandeld worden. Overal in de Indonesische archipel ontstonden zusterorganisaties van dit comité waarvan prinses Juliana beschermvrouw was. Het comité bestond louter uit vrouwelijke leden, die niet te spreken waren over de radioactiviteiten van medelid mevrouw Spoor. Het Comité Vervanging Familieleden bestond namelijk al bijna twee jaar en Mans Spoor-Dijkema eigende het idee van gewonden bezoeken toe.⁵¹

Dat Mans Spoor-Dijkema een drukbezet vrouw was en ook nog de middelen kreeg om het werk, dat het comité dus al langer uitvoerde, tijdens de 'eerste politionele actie' als een van haar eigen ideeën voorstelde, werd haar door het comité niet in dank afgenomen. Het comité

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, 215.

⁵⁰ Geciteerd in: De Moor, *Generaal Spoor*, 293.

⁵¹ "Comité Vervanging Familieleden Mevr. De Waal neemt afscheid". "De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad". Semarang, 1948/04/15, p. 2.

wilde niet dat Mans Spoor-Dijkema er met alle eer vandoor ging, omdat haar werk in feite reeds bestond binnen het comité. Na de eerste paar uitzendingen besloot het comité Mans Spoor-Dijkema daarom simpelweg niet meer uit te nodigen voor haar vergaderingen. Nog erger was in de ogen van mevrouw Spoor dat het bestuur van het comité haar tevens niet meer vertelde 'hoe het geld dat ik ten behoeve van de zieke militairen uit Holland ontving, was besteed'. Op dat besluit van het bestuur gaf generaal Spoor een persbericht uit dat mevrouw Spoor om die redenen uit het Comité Vervanging Familieleden was getreden.⁵²

Generaal Spoor liet de buitenwereld dus weten dat er met zijn echtgenote niet gesold mocht worden. Zo ook tijdens een diner waar het echtpaar Spoor beide aanwezig was. Spoor liet zich tegen luitenant-gouverneur-generaal Van Mook uit dat hij zijn een andere tafelplaats had gegeven dan volgens protocol de bedoeling was tijdens een diner. Aldus Mans Spoor-Dijkema zou Spoor gezegd hebben: 'Luister goed, als bij een volgende gelegenheid mijn vrouw niet de plaats krijgt, die ze behoort te hebben, gaan we in de eetzaal nog terug!'.⁵³

1.3 'Mevrouw zit ze gewoon te verleiden'

Was het leven van Mans Spoor-Dijkema een uitzondering op de regel in vergelijking met de gemiddelde vrouw in Nederland in de jaren veertig? Het korte antwoord: ja, simpelweg reeds vanwege het feit dat haar leven überhaupt abnormaal was omdat ze was getrouwd met de legercommandant van het Nederlandse leger in Indonesië. Echter, haar rol in de oorlog was om meerdere redenen uitzonderlijk, zeker in nationaal perspectief. Waar de Nederlandse samenleving nog immer gericht was op het gezinsaspect, zou Mans Spoor-Dijkema geen moeder van de kinderen van Spoor worden. Spoor had al wel een zoon uit zijn eerdere huwelijk, maar samen met zijn tweede vrouw zou hij geen gezin starten. Daarnaast werkte Mans Spoor-Dijkema sinds de eerste 'politioele actie' dagelijks aan haar radio-uitzending. Tegelijkertijd maakte ze nog steeds de publieke rol van de stereotype 'echtgenote' waar. De rol van vrouwen in het algemeen in oorlogen was altijd al 'ambigu', aldus Nancy Cott. Mans Spoor-Dijkema nam die dubbelzinnige oorlogsfunctie voor vrouwen met fierheid op zich. Cott stelt dat enerzijds gedacht kon worden dat vrouwen een verzorgende taak hadden in hun leven; een aanname waardoor in oorlogsretoriek vaak werd aangehaald dat vrouwen 'van nature' tegenstanders van oorlog zouden zijn. Anderzijds kwam bij de gedachte aan een

⁵² Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*,

⁵³ Geciteerd in: *Ibidem*,

vrouw in oorlog het beeld op van een 'heroïsche moeder' die haar vaderland steunde en daardoor de geliefde mannen in haar leven naar de frontlinie stuurde.⁵⁴

Ook binnen artikelen van de media kwamen – en komen – deze stereotypes voorbij. In *Women in War Films* leggen Ralph Donald en Karen MacDonald de nadruk op de manier waarop vrouwen in oorlogsfilms verschenen, maar ze beschreven ook de vertegenwoordiging van vrouwen in artikelen van de media. Die vertegenwoordiging, schrijven de auteurs, neigt voornamelijk de volgende gemeenschappelijke kenmerken te hebben: '*beauty, size/physique, sexuality, emotional dealings and relationships (as opposed to independence/freedom)*'.⁵⁵ Nederlandse kranten zouden Mans Spoor-Dijkema's 'vrouwelijke' eigenschappen dan ook zeker benadrukken. Desalniettemin kwamen de aspecten van schoonheid, fysiek gestel en seksualiteit in mindere mate terug in de artikelen. Als schoonheid al voorkwam in een krantenartikel over mevrouw Spoor, betrof het bijvoorbeeld een onschuldige omschrijving van een glimlach of de manier waarop haar ogen lachten bij het maken van een grapje.⁵⁶

Voornamelijk de relatie tot anderen werd in krantenartikelen aangehaald. Zo stond in 71 van de 551 onderzochte artikelen reeds in de intro vermeld dat Mans Spoor-Dijkema de 'echtgenote van de legercommandant' of 'de echtgenote van generaal Spoor' was. In de resterende 480 artikelen was louter 'mevrouw Spoor' blijkbaar al voldoende informatie voor de lezer om te begrijpen om wie het artikel draaide. De verschillende verzuilde nationale kranten (de katholieke *Volkskrant*, het liberale *Algemeen Handelsblad*, de protestantse *Trouw* en het sociaaldemocratische *Parool*) maakten echter slechts een klein deel uit van de kranten die Mans Spoor-Dijkema's relatie verduidelijkten. 22 andere regionale kranten bleven in hun artikelen haar functie van 'echtgenote' nadrukkelijk benoemen. Hieruit blijkt dat zowel alle verschillende zuilen alsook de regionale kranten haar 'de echtgenote van' noemden, maar dat dit eigenlijk alleen op grote schaal gebeurde toen haar eerste radio-uitzending startte. Bovendien moet gezegd worden dat in krantenartikelen de volledige naam van Mans-Spoor-Dijkema vrijwel niet werd genoemd. Waarschijnlijk was louter het benoemen van 'mevrouw Spoor', nadat zij enkele weken aaneen in het nieuws had gestaan, voldoende om de relatie tot generaal Spoor aan te geven.⁵⁷

Dat betekende echter niet dat daarna haar relatie tot andere mensen niet meer werd benadrukt; met name haar relatie tot andere vrouwen in het algemeen en haar verzorgende

⁵⁴ Nancy Cott, *Women and war* (z.p. 1993) 11.

⁵⁵ Geciteerd in: Ralph Donald en Karen MacDonald, *Women in war films: from helpless heroine to G. I. Jane* (2014) 2.

⁵⁶ Zie, bijvoorbeeld, "„Maak de jongens in Indonesië niet nodeloos ongerust" Mevrouw Spoor vertelt over haar werk (Van onze correspondent)". "De Volkskrant". P. 1 's-Hertogenbosch, 1949/05/20.

⁵⁷ Hiervoor werd de zoekfunctie van Delpher gebruikt. De zoekdata waren 15-08-1945 en eindigden bij 27-12-1949, de overgave van Indonesië uit Nederlandse handen. Over de resultaten waarin 'mevrouw Spoor' werd genoemd, is verder geteld in hoeverre binnen de artikelen de term 'echtgenote' in voorkwam.

gave beschreven kranten veelal. Mans Spoor-Dijkema zette zich bijvoorbeeld in voor de 'Ambonsche' vrouwen van wie hun echtgenoten tijdens de Japanse bezetting waren geëxecuteerd. Haar steun voor de Ambonsche Vrouwen Organisatie 'Setia Sampai Mati' noemde *Het Dagblad* 'heel goed'.⁵⁸

Haar verzorgende eigenschappen wisten kranten maar al te goed te accentueren. Tegelijkertijd wist Mans Spoor-Dijkema deze eigenschappen zelf ook goed voor de dag te laten komen. Soms zetten journalisten mevrouw Spoor zelfs letterlijk in het zonnetje, zoals in de rubriek 'In de schijnwerper', van het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde*. 'Sedert enige tijd', zo begint de rubriek, 'kan men 's avonds tussen half zeven en zeven uur, in het strijdkrachtenprogramma een vrouwenstem vanuit Batavia horen'. Dit dagblad omschreef dat de bijdrage van mevrouw Spoor aan de Indonesische oorlog, ondanks dat deze gering leek, van grote invloed was op degenen in Nederland met een 'gewonde zoon, man of verloofde in Indië'. De krant noemde mevrouw Spoor 'van onschatbare waarde', vanwege de schakel die zij vormde in de keten tussen Nederland en Indonesië.⁵⁹

De rubriek vervolgde: 'Een schakel, die mevrouw Spoor stempelt tot een soldatenmoeder van een allure, zoals men zich maar wensen kan. Elke avond spreekt het hart van een Nederlandse vrouw tot de harten van zovele andere vrouwen. Vrouwen, die nimmer van aangezicht tot aangezicht met elkaar gestaan hebben, doch die desondanks verbonden zijn door één gedachte: de zorg om de gewonde jongen in Indonesië'. Het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde* wist Mans Spoor-Dijkema zo als een van de eerste kranten op een voetstuk te zetten. Dit artikel uit het nieuwsblad is in meerdere opzichten een schoolvoorbeeld voor de wijze waarop ook andere kranten in hun artikelen de link tussen mevrouw Spoor en de Nederlandse vrouw legden. Zoals Nancy Cott aangaf, legden kranten de nadruk op het aspect van de 'heroïsche moeder' die voor anderen zorgde.⁶⁰ Media speelden in op het sentiment in Nederland dat heerste naar mate de oorlog vorderde. Als moeders, echtgenotes, verloofden en geliefden van de in Indonesië vechtende soldaten al bang waren hen te verliezen, was Mans Spoor-Dijkema er om hen gerust te stellen. Althans, dat was het beeld dat de Nederlandse kranten schetsten. Het idee dat 'mevrouw Spoor', de vrouwenstem die luisteraars vrijwel iedere dag door de radio hoorden praten, in hetzelfde schuitje zat als de gemiddelde Nederlandse vrouw, bracht dat de luisteraar op een of andere wijze toch rust. De echtgenoot van Mans Spoor-Dijkema vocht tenslotte ook in Indonesië, maar desondanks gaf

⁵⁸ "Ambonsche Vrouwen HAAR LOT TIJDENS EN NA BEZETTING". "Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia". Batavia, 1946/12/05, p. 2.

⁵⁹ "IN DE SCHIJNWERPER". "Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde". Oud-Beijerland, 1947/10/03, Geraadpleegd op Delpher op 21-04-2020.

⁶⁰ Cott, *Women and War*, 11.

mevrouw Spoor over de radio steevast aan dat het goed zou komen. Het *Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde* gaf mevrouw Spoor voor haar werk daarom een 'eresaluut'.⁶¹

Mans Spoor-Dijkema wist haar gender zelf ook op slimme wijze te gebruiken. Hoe vooruitstrevend zij in de jaren veertig in haar schoenen stond, kwam niet expliciet naar voren in haar memoires. Echter, ze was zich ervan bewust dat ze soms haar charmes in kon zetten om iets te bereiken. Haar jarenlange omgang als vrouw in een vrijwel gehele militaire mannenwereld hadden haar dat wellicht geleerd. Zo wist ze na vergaarde populariteit een actie in Nederland op te zetten om geld op te halen voor gewonde militairen in Indonesië. De actie begon aan het begin van 1948, want wie op 31 januari van dat jaar in Nederland de radio aanzette, kon gedurende de dag luisteren naar nieuwsberichten van het ANP. Een bericht dat die dag meermaals door de speakers te horen was, betrof mevrouw Spoor. Het was niet vaak dat de reguliere nieuwsbulletins 'reclame' voor haar hoefde te maken, want populariteit had zij door het gehele land al lang vergaard. Een mannenstem las die dag het bericht voor dat de NIWIN (de particuliere organisatie Nationale Inspanning Welzijnsverzorging Indië) 'een actie [zal] beginnen onder de naam "Actie aandelen mevrouw Spoor" ten bate van de gewonde en invalide militairen in de hospitalen in Indonesië.' De bedoeling was geld op te halen voor de 'commissie-mevrouw Spoor in Batavia', die zich al 'eenige tijd met de verzorging van de gewonde militairen belast'. Deze 'commissie' was nog niet eerder in de media benoemd, omdat deze nog relatief nieuw was. Hoewel de radio-uitzendingen nog maar enkele maanden daarvoor van start waren gegaan, merkte Mans Spoor-Dijkema al snel dat ze het werk niet meer alleen kon uitvoeren. Om die reden vroeg ze om hulp vanuit het leger om haar te begeleiden bij het uitzoeken van te interviewen gewonden.⁶²

De mannenstem van de ANP somde daarna door de radio op op welke drie manieren de soldaten daardoor geholpen konden worden: 'door het verstrekken van radio-installaties aan de hospitalen waar zij liggen, door geschenken op verjaardagen en andere feestdagen, en ten slotte door toepassing van wat genoemd wordt de revalidatie van de patiënten'. Met 'revalidatie' werd bedoeld dat getracht zou worden om zieke soldaten zo spoedig mogelijk weer in het 'arbeidsproces' terug te brengen en hun 'geestelijke moeilijkheden' weg te nemen. Het nieuwsbericht was, kortom, een smeekbede om geld over te maken naar de commissie-mevrouw Spoor.⁶³

⁶¹ "IN DE SCHIJNWERPER". "Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJsselmonde". Oud-Beijerland, 1947/10/03.

⁶² Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 222.

⁶³ "ANP Nieuwsbericht". 1948-01-31, nr. 69.

Aan deze hulpvraag werd meer dan gehoor gegeven: sommige Nederlandse dagbladen doneerden radiotoestellen aan mevrouw Spoor in Batavia.⁶⁴ Op 13 mei 1948 kreeg Mans Spoor-Dijkema deze toestellen bij haar thuis bezorgd, waarna zij ze overhandigde in het Militair Hospitaal I aan de dirigerend officier van gezondheid, de heer Van Bommel. Van dat moment werd een foto genomen, die in vele – waaronder bovengenoemde – kranten werd geplaatst. Mans Spoor-Dijkema keek met een schuine lach naar de officier terwijl ze het radiotoestel instelde. De foto deed zodoende wat stof opwaaien, beschreef mevrouw Spoor ook in haar boek. Dit was schijnbaar het ‘smeuïge’ nieuws waar journalisten naar snakten in tijden van oorlogsverhalen: een lachende vrouw van de legercommandant die tussen alle militairen zichzelf niet weg laat cijferen. Mevrouw Spoor schreef daarom in haar boek: ‘Het hoofd van de Militaire Geneeskundige Dienst [zei] tegen mijn man: “Ik zal op mijn dokters moeten gaan letten, want mevrouw zit ze gewoon te verleiden”’.⁶⁵

Die lach zou Mans Spoor-Dijkema nog veel vaker inzetten. In de weinige interviews die zij journalisten gaf, wist ze vragen soms te ontwijken door haar gender te gebruiken. Volgens dagblad *De Tijd* zat de generaalsvrouw tijdens een van haar korte tripjes naar Nederland in mei 1948 niet in een kamer in Den Haag om verantwoording af te leggen; zij hield slechts ‘een ongedwongen praatje’ met de pers. Ze vestigde de aandacht volledig op haar radio-uitzendingen, het werk van het ziekenhuispersoneel en de kracht van de soldaten. ‘Bij een militaire kwestie zegt zij: vraagt U dat aan mijn man’, schreef *De Tijd*. Mans Spoor-Dijkema distantieerde zich tegenover de pers dus volledig van het verloop van de oorlog. Keer op keer bevestigde ze dat het een ‘mannenzaak’ was. Waarschijnlijk een bewuste keuze, want door de focus te verleggen naar de ‘jongens overzee’ kon zij zelf vrij spreken over hun ‘goed gestelde’ mentaliteit. *De Tijd*-journalist vervolgde: ‘En op vragen, die de politiek raken, mag men van haar geen antwoord verlangen. Doch dit horen wij over de mentaliteit van de militairen toch wel: van de politieke ontwikkeling snappen de jongens niets en soms verneemt mevrouw Spoor van een soldaat: ik was in Nederland communist of iets dergelijks, maar daar voel ik nu niets meer voor’.⁶⁶

1.4 Conclusie hoofdstuk 1

Was Mans Spoor-Dijkema het stereotype van een echtgenote van een legercommandant? Als dit de Nederlandse pers tijdens de koloniale oorlog was gevraagd, waren de antwoorden

⁶⁴ Waaronder de Rotterdamse Courant, Nieuwe Haagse Courant, Nieuwe Leidse Courant en het Dordts Dagblad.

⁶⁵ Geciteerd in: Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 245.

⁶⁶ "Gesprek met mevr. Spoor". "De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad". 's-Hertogenbosch, 1949/05/20, p. 2.

waarschijnlijk 'ja'. Nederlandse media leken bewondering te hebben voor de wijze waarop zij verschillende taken op zich had genomen, zijnde 'echtgenote van'. De bewondering die journalisten voor haar hadden, wisten zij immer kenbaar te maken. In het volgende hoofdstuk wordt nog dieper ingegaan op die bewondering. Want, welke oorzaken kunnen ervoor worden aangewezen dat Nederlandse media haar vrouwelijke kant dermate belichtten? En, was dit voor mevrouw Spoor gunstig of ongunstig te noemen? In de komende pagina's zal duidelijk worden waarom juist propaganda zo'n grote rol speelde in het publieke leven van Mans Spoor-Dijkema.

2. 'Legervrouw van allure'

*'Hier volgt een bericht voor de moeder van de soldaat Jan van der Zee, wonende Bloemstad, Rozenstraat 185. Uw zoon, mevrouw, is bij een schermutseling gewond, hij kreeg een schot in zijn buik, hij wordt thans verpleegd in het hospitaal te Tjimahi, een mijner medewerkers heeft hem bezocht, van zijn toestand valt nog weinig te zeggen. Hij komt voor op de lijst van levensgevaarlijke zieken. Ik zal de volgende week eens weer naar hem informeren en dan zal ik U nader berichten.'*⁶⁷

Als op Java de klok middernacht wees, was mevrouw Spoor "in de lucht" met het nieuws over de zieke en gewonde militairen in de Oost. Zo klonken begin juni 1948 ook weer de begintonen van het radioprogramma van de 'stem der strijdkrachten'. Mans Spoor-Dijkema zou de uitzending naar Nederland, die vaak vanuit een Militair Hospitaal werd opgenomen, beginnen met een gehaast 'goedenavond Nederland'. Volgens de eindredacteur van de uitzending was ze vrijwel altijd aan de late kant, dus startte ze al snel met berichten over de gewonden; in bovenstaand geval over soldaat Jan van der Zee. Het is een van de weinige door haar uitgesproken berichten die bewaard is gebleven, omdat alle tapes en draaiboeken verloren zijn geraakt. Dit bericht werd echter letterlijk overgenomen in de *Provinciale Drentsche en Asser Courant*.⁶⁸ Tevens was het een van de weinige voorbeelden waarbij Mans Spoor-Dijkema een gewonde soldaat als 'levensgevaarlijk' ziek omschreef. De keuze om sommige aspecten van de gewonden weg te laten in haar uitzending bepaalde ze zelf, schreef Mans Spoor-Dijkema later in haar boek. Want hoewel de scripts van haar radio-uitzendingen in de eerste weken werden geschreven door medewerkers van Radio Strijdkrachten, deed ze dat daarna 'meestal zelf'.

Hoe bepaalde Mans Spoor-Dijkema welke gevallen ze in haar uitzending zou bespreken? Als ze volledig neutraal was geweest, had ze er hoogstwaarschijnlijk voor gekozen om de soldaten willekeurig te kiezen. Dit was echter niet naar de werkelijkheid, gaf Mans Spoor-Dijkema toe in haar boek. 'Omdat ik erg verdrietige ontwikkelingen, zoals amputaties, blindheid of ongeneselijke ziekte nooit in mijn uitzendingen vermeldde, schreef ik de familie in die gevallen een brief'. Degenen die zonder voorkennis naar de uitzending van mevrouw Spoor luisterden, kunnen dus gedacht hebben dat de verwondingen van het merendeel van

⁶⁷ "VAN DE PUBLIEKE TRIBUNE". "Provinciale Drentsche en Asser courant". Assen, 1948/06/08.

⁶⁸ Elseviers Weekblad (Amsterdam 19 juni 1948), Archief Koninklijke Bibliotheek.

de Nederlandse militairen wel meevielen. Zoals Mans Spoor-Dijkema zelf tevens aangaf in haar latere boek, was er daarentegen wel degelijk een 'nooit eindigende stroom van zieken en gewonden'. Een factor waardoor bij haar zelf de 'vermoeidheid' toesloeg en ze het gevoel had dat ze op 'alle fronten te kort schoot'. Toch besloot ze de zware gevallen niet in haar uitzending te noemen.⁶⁹ De vraag is: waarom besloot zij de daadwerkelijk heftige gevallen achter te houden? Was dit ter bescherming van de familieleden of vanuit een propaganda-aspect? In dit hoofdstuk wordt daarom uitgezocht in hoeverre een link is te leggen tussen de radio-uitzendingen van Mans Spoor-Dijkema en de propaganda die zowel vanuit het bestuur in toenmalig Nederlands-Indië als door de Nederlandse pers naar het Nederlandse thuisfront werd verzonden.

Waarom het bestaan van deze link tussen haar radio-uitzending en propaganda waarschijnlijk wordt geacht, heeft te maken met haar relatie met Simon Spoor: ze was en bleef de vrouw van de legercommandant. Volgens Louis Zweers wist de legercommandant dat het moreel niet alleen hooggehouden moest worden binnen zijn leger zelf, maar ook bij het thuisfront. Spoor was zich er als geen ander van bewust dat een moderne oorlog niet alleen gewonnen kon worden door gevechten, maar ook door zich te bewegen in de 'publieke arena'. Zweers stelt dat Spoor 'doordrongen [was] van het belang van weldoordachte voorlichting en propaganda in tekst en beeld om de publieke (wereld)opinie te beïnvloeden'.⁷⁰ Was Mans Spoor-Dijkema hiervan eveneens doordrongen? De Nederlandse media waren er in ieder geval wel van overtuigd dat haar rol en functie op een zo positief mogelijke wijze in het licht moest worden gezet. In de komende paragrafen wordt duidelijk dat mevrouw Spoor na de start van haar radio-uitzendingen niet alleen meer de 'echtgenote van' was; ze bleek voor de media ook een 'legervrouw van allure' te zijn geworden. Voor de pers hield dat in: niet zomaar een echtgenote van een commandant die louter haar huishoudelijke taken uitvoerde, maar iemand die er met haar werkzaamheden ook daadwerkelijk toe deed.⁷¹

2.1 Volgzaam media

Er was maar één woord nodig om de daden van mevrouw Spoor te beschrijven, schreef *de Nieuwe Vlaardingsche Courant*. 'Schitterend', luidde de kop van het artikel over het programma dat mevrouw Spoor presenteerde via Radio Strijdkrachten. Het bleef bij het Nederlandse thuispubliek niet alleen bij lovende woorden, Nederlanders uitten hun dankbaarheid voor

⁶⁹ Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen*, 217.

⁷⁰ Geciteerd in: Zweers, *Gecensureerde oorlog*, 30.

⁷¹ Zie onder meer "IN DE SCHIJNWERPER". "Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde". Oud-Beijerland, 1947/10/03.

haar ook in geld. In de uitzending van 28 augustus 1947 oreerde Mans Spoor-Dijkema bijvoorbeeld over de gift die haar was toegezonden: 'Ik ontving vanmorgen per post een brief. Toen ik de enveloppe openscheurde, vond ik behalve een brief, twee bankbiljetten van 500 [gulden]. De brief, afkomstig van een Nederlander die onbekend wenste te blijven, bevat het verzoek, dat ik dit geld zal gebruiken voor die Nederlandse militairen, die in Indië gewond werden en in hospitalen verpleegd worden'.⁷² Ook waren Nederlanders zo onder de indruk van Spoors radioprogramma, dat honderden radiotoestellen naar Indonesië werden gestuurd. 'Dát is echte Nederlandse gemeenschapszin', besloot de *Nieuwe Vlaardingsche Courant*.⁷³

Dit was slechts een voorbeeld van een van de vele giften die Mans Spoor-Dijkema van haar luisteraars ontving, maar tevens ook een voorbeeld van een van de vele kranten die hier een artikel aan wijdden. Nederlandse media deden enthousiast verslag van de acties die door Mans Spoor-Dijkema werden opgezet. Wat dat betreft was dat wellicht een *self-fulfilling prophecy* te noemen: kranten benoemden zo vaak dat de daden van mevrouw Spoor 'prachtig en belangrijk' werk vormden, dat lezers daar nog meer in gingen geloven dan zij al deden. 'Met dit werk, dat mevrouw Spoor verricht, heeft zij de harten van duizenden gestolen', schreef de *Gooi- en Eemlander* daarom ook.⁷⁴

De werkdag van Mans Spoor-Dijkema begon reeds om zeven uur, waarbij ze huishoudelijke taken uitvoerde.⁷⁵ Echter, zo schreef het *Algemeen Handelsblad*, werd haar werk 'thans zo omvangrijk', dat zij 'hulp heeft gekregen van een paar typistes, voor de afwikkeling van de zeer grote correspondentie'.⁷⁶ Mevrouw Spoor was in haar eentje aan haar radiowerk begonnen, maar kon het dus al snel niet meer allemaal alleen aan, mede omdat ze voor Nederland een gezicht van de oorlog was geworden, wellicht nog in meerdere mate dan haar bekende echtgenoot. Mans Spoor-Dijkema's stem sprak het volk immers dagelijks toe. Vanuit Nederland ontving zij dan ook dagelijks 'vele telegrammen' met verzoeken om inlichtingen van familieleden van gewonde militairen. Zonder uitzondering bezocht Mans Spoor-Dijkema van elf tot een uur in de middag militaire hospitalen in Batavia en Bandoeng, beide steden op Java. Omdat het onmogelijk was iedere dag een bezoek te brengen aan alle ziekenhuizen waar gewonde Nederlanders verbleven, besloot ze de vrouwenafdeling van het KNIL namens haar vestigingen te laten afgaan.⁷⁷

⁷² "Mevrouw Spoor". "Nieuwe Vlaardingsche courant". Vlaardingen, 1947/08/29, p. 1.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ "De radio: een kostbaar bezit voor onze jongens in Indië". "De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad". Hilversum, 1947/10/16, p. 2.

⁷⁵ Moeder (oktober 1948), p. 386. NB: In het maandelijks tijdschrift 'Moeder' werden geen editie nummers opgegeven.

⁷⁶ "Mevr. Spoor en de gewonde militairen". "Algemeen Handelsblad". Amsterdam, 1947/10/16, p. 3.

⁷⁷ Ibidem.

Mevrouw Spoor maakte lange dagen, want vroeg naar bed gaan was voor haar een illusie. Door het tijdsverschil met Nederland nam ze haar radioprogramma altijd op van kwart voor 12 tot 12 uur middernacht. Iedere Nederlander met een zogenoemde 15- en 17-meterband op de radio kon het populaire programma van mevrouw Spoor horen. Het was zelfs zo geliefd, dat elke avond na etenstijd een herhaling van haar stem te horen was.⁷⁸ Ondanks de populariteit, bleek dag in dag uit een radioprogramma opzetten zelfs voor de onvermoeibaar lijkende Mans Spoor-Dijkema te veel gevraagd. In de week van 21 oktober 1947 deelde ze in een uitzending van Radio Strijdkrachten mede dat haar programma 'Contact met thuis' vanaf dat moment nog maar drie keer per week zou plaatsvinden. De luchtpostverbinding met Nederland functioneerde weer beter dan aan het begin van dat jaar, omdat de verbinding voornamelijk te lijden had gehad aan de Brits-Indische reactie op de eerste 'politioenele actie'. In oktober 1947 was deze 'actie' echter al enkele maanden voorbij, waardoor contact met geliefden thuis voor militairen in Indonesië weer beter mogelijk was. Tevens, zo stelde mevrouw Spoor in een van haar uitzendingen, 'ontwikkelt de toestand bij de zuiveringsacties zich in gunstige zin met dien verstande dat er de laatste tijd een werkelijke vermindering van het aantal ernstige gewonden valt te constateren'.⁷⁹ Deze zin kwam tussen neus en lippen door; ze sprak zomaar kort over de 'gunstige' toestand in Indonesië. Hoewel Mans Spoor-Dijkema verder de gehele uitzending nieuws over lichtgewonde soldaten had gebracht, werd het nieuws door de Nederlandse pers, verspreid door het land overgenomen op 21 en 22 oktober 1947. Van regionale dagbladen in Arnhem, Assen en Leeuwarden tot landelijke bladen als *Trouw*. Nederland hield van mevrouw Spoor, en er kan aangenomen worden dat haar woorden door het Nederlandse volk vaak voor 'waar' werden gehouden, want vraagtekens bij haar radio-uitzendingen zetten de meeste media niet. De gedachte leek te zijn geweest: als 'mevrouw Spoor' het zegt, zal het wel waar zijn.⁸⁰

Mans Spoor-Dijkema zorgde op die manier voor een vertrouwensrelatie met Nederland, hoewel ze vrijwel niet in Nederland te vinden was. De band met Nederlanders bouwde ze verder uit door in een uitzending te melden dat ze 'élke brief' die haar verstuurd zou worden, zou beantwoorden.⁸¹ Het Koningsplein in Batavia werd tijdens de dekolonisatieoorlog dan ook drukbezocht door postbezorgers. Overal vanuit Indonesië en Nederland kwamen op het Koningsplein brieven binnen, gericht aan mevrouw Spoor, schreef het *Limburgsch Dagblad*. Brieven 'van ouders, van soldaten, van gewonden en zieken'. De taak om

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ "De radiouitzendingen van mevrouw Spoor Voortaan driemaal per week". "De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad". Hilversum, 1947/10/21, p. 2.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Moeder (oktober 1948). Geraadpleegd op Delpher op 06-05-2020, 385.

al die brieven te beantwoorden kon Mans Spoor-Dijkema al snel niet meer alleen aan. Daarom werd een organisatie opgericht om de briefwisselingen gestructureerder te laten verlopen: de Bemiddeling Individuele Aangelegenheden Militairen (BIAM) werd opgezet. Althans, dit bovenstaande stelde het *Limburgsch Dagblad* in haar uitgave van 22 oktober 1947.⁸² In werkelijkheid was de BIAM in september 1947 opgezet in Jakarta om de militairen van de Koninklijke Landmacht en het KNIL te begeleiden met hun dagelijkse zaken, 'in de breedste zin van het woord'. Mevrouw Spoor werd het hoofd van de organisatie, die een samenwerkingsverband aanging met het Nederlandse Rode Kruis (NRK) en de sociale dienst van het leger. Het was een functie die ze bleef vervullen tot haar vertrek uit Indonesië in juni 1949. De BIAM garandeerde iedere Nederlandse soldaat in Indonesië, welke afkomst of achtergrond hij of zij ook had, dat er op vertrouwelijke wijze met de toevertrouwde problemen van de soldaten omgegaan zou worden. De ziekenhuisbezoeken en radioberichten van mevrouw Spoor behoorden vanaf de start van de BIAM ook tot deze organisatie.⁸³

Een interessante wending die, behalve in het *Limburgsch Dagblad*, maar nauwelijks in de Nederlandse pers verscheen. Om meerdere redenen was dit opvallend: ten eerste, omdat de radioberichten die mevrouw Spoor uitsprak eigenlijk al vrij snel na de start ervan officieel onderhevig waren aan de wensen van het leger, omdat de BIAM onderdeel was van de communicatie-afdeling van generaal Spoor.⁸⁴ Vlak na de start van de radioberichten van Mans Spoor-Dijkema gingen Nederlandse media er namelijk nog voornamelijk vanuit dat zij dit volledig op eigen titel uitvoerde. Alhoewel de pers zich er bewust van was dat zij de echtgenote was van de legercommandant, gingen kranten er toch vanuit dat zij haar taak redelijk onbaatzuchtig uitvoerde. Nadat haar radioberichten onderdeel werden van een legerorgaan, werd des te meer duidelijk dat de band van mevrouw Spoor met de belangen van het leger meer dan verstrengeld waren. Een tweede reden dat het opvallend is te noemen dat de media mondjesmaat aandacht gaven aan deze ontwikkeling, was omdat zij als vrouw de organisatie ging leiden. Niet een hooggeplaatste legerofficier of een persoon van de sociale dienst, maar een echtgenote van een legercommandant. De vraag is waarom de pers dit grotendeels besloot links te laten liggen: kwam dit voort uit de angst dat er überhaupt geen relatief slechte pers over de radioberichten mocht ontstaan, of was de nieuwswaarde ervan simpelweg te gering?⁸⁵

⁸² "Soldaten-moeder". "Limburgsch dagblad". Heerlen, 1947/10/22, p. 2.

⁸³ Leo van Bergen, *The Dutch East Indies Red Cross 1870-1950: On Humanitarianism and Colonialism* (Amsterdam 2019) 118.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Ibidem.

Als de pers al aandacht schonk aan de start van de BIAM, werd mevrouw Spoor vaak niet eens genoemd. Dit was bijvoorbeeld het geval voor het *Algemeen Indisch Dagblad*. In een artikel over de stichting van de BIAM schreef de journalist dat 'geen kwestie' van militairen voor de organisatie te groot zou zijn. Daarnaast zou de BIAM ernaar streven 'met zoveel mogelijk inschakeling van de bestaande organisaties, morele en stoffelijke bijstand te verlenen aan de achtergebleven gezinnen van de militairen'. Dat dit de radioberichten van mevrouw Spoor betrof, werd dan weer niet genoemd.⁸⁶ Het leek het *Limburgsch Dagblad* in ieder geval niet te deren, want de journalist schreef het volgende: 'Mevrouw Spoor nam een deel van het werk op zich. Het sluit immers aan bij het vele, dat zij al eerder tot haar taak rekende. Nu is zij tenvolle - met een woord waarvoor wij niet schichtig behoeven te zijn - soldatenmoeder'. Ook gaf de journalist aan hoe Mans Spoor-Dijkema zelf in het gesprek met hem stond: ze vertelde in een interview 'met rustige opgewektheid' over de brieven die ze kreeg en de moeilijkheid om aan radio's te komen. De journalist vervolgde: 'Mevrouw Spoor vertelt mij nog meer, spreekt erover hoe dapper de jongens in hospitalen tegen hun pijn en hun ongeduld vechten en hoe onbeholpen-hartelijk hun brieven vaak zijn. En dan weer geeft zij nóg meer voorbeelden van wat velen in Nederland doen voor dit leger, dat die zorgen wáárd is.'⁸⁷

Nederlandse media sloten hun ogen voor het feit dat Mans Spoor-Dijkema's radio-uitzending onderdeel was van het militaire apparaat. Dat enige vorm van propaganda hierbij werd toegepast, lieten journalisten simpelweg links liggen. Nederlandse kranten berichtten liever over het enthousiasme waarmee Mans Spoor-Dijkema haar werk deed en hoeveel Nederlanders daarvan plezier hadden. Artikelen over mevrouw Spoor stonden daardoor vrijwel altijd in het teken van positieve berichtgeving; zelden werd gerept over de oorlog zelf. Louter werd vermeld hoe zij zelf een bijdrage leverde aan de oorlogsinspanning.⁸⁸

Hoe Mans Spoor-Dijkema zelf in het conflict stond, gaf ze aan de Nederlandse pers niet vrij. Interviews gaf ze tevens maar mondjesmaat aan mediaorganisaties. Waarom zou het zijn geweest dat zij weinig interviews gaf, terwijl zij tegelijkertijd een grote mate van populariteit in Nederland had vergaard? Speculatief viel in dat geval op te merken dat mevrouw Spoor op een of andere manier toch afhankelijk was van de media. Mevrouw Spoor was nauwkeurig naar welk medium zij haar nieuws 'lekte', zo bleek uit een casus van mei 1948. Mans Spoor-Dijkema had een brief van een Nederlandse mevrouw ontvangen, waarin stond dat een Nederlands weekblad had vermeld dat een KNIL-soldaat verkeerd was behandeld in Indonesië. Zo zou hij, aldus het weekblad en de brief, een been hebben verloren en onbewust

⁸⁶ "Rode Kruis richt B. I. A. M. op Waar persoonlijke Belangen van onze Militairen en hun Families zullen worden gediend". "Algemeen Indisch dagblad". Bandoeng, 1947/09/02.

⁸⁷ "Soldaten-moeder". "Limburgsch dagblad". Heerlen, 1947/10/22, p. 2.

⁸⁸ "Mevr. Spoor's taak". "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1947/10/16, p. 3.

hebben moeten tekenen dat hij dit ongeluk 'niet in of door de dienst kreeg'. De Dienst voor Legercontacten (DLC) bracht deze brief op verzoek van mevrouw Spoor naar twee kranten: *De Locomotief* en *Het Dagblad*, beide kranten die in Indonesië werden gemaakt en grotendeels pro-Nederlands nieuws brachten. Waarom zou de DLC deze brief met de pers delen? Op het eerste gezicht kon zo'n bericht slechte pers opleveren: de brief liet immers zien dat niet alle Nederlandse soldaten in Indonesië even goed werden behandeld. Echter, mevrouw Spoor besloot niet voor niets de brief met de pers te delen. Ze wist dat de pers haar woord zou geloven ten opzichte van de soldaat, en bracht daarom naar boven dat de gebeurtenissen in de soldatenbrief niet de werkelijke situatie lieten zien. *De Locomotief* en *Het Dagblad* volgden deze gedachtegang zonder na te denken.⁸⁹

2.2 Verzuilde vooroordelen

'Mogen wij het héél eerlijk zeggen? De Nederlandsche journalistiek is verschrikkelijk gedaald'. *De Journalist*, het maandelijks vakblad van de journalistiek, was begin 1946 niet mals in haar uitingen over de toenmalige journalisten. 'Er is een schrale troost', vervolgde *De Journalist*, 'slechter kan het niet worden'.⁹⁰ De manier van verslaggeving viel bij het vakblad in ieder geval niet in de smaak. Naoorlogse journalisten waren diep verwickeld in een conflict tussen hun politieke kleur en hun werk. Neutrale verslaggeving was in het verzuilde krantenstelsel vrijwel niet mogelijk: alle grote nationale kranten behoorden tot een bepaalde politieke partij. Wat de partij voorschreef, belandde in de krant, en vice versa.⁹¹

Zo waren veel *Het Parool*-journalisten openlijk lid van de PvdA en voegden zij zodoende vaker een kritische noot toe aan de 'politioenele acties'. *Het Parool* was zeker niet het enige dagblad waarbij de leiding of de verslaggevende werknemers aan een bepaalde politieke partij gelieerd waren. Het verklaart daarom ook waarom vrijwel alle kranten positief over Mans Spoor-Dijkema berichtten en *Het Parool* maar beperkt een krantenbericht aan haar wijdde. *De Volkskrant* werd tijdens de koloniale oorlog geleid door Carl Romme, tevens voorzitter van de katholieke KVP-fractie in de Tweede Kamer. Alleen al door de overduidelijke vermenging van politieke voorkeur en journalistieke kleur kon de *Volkskrant* vrijwel louter met een positieve pen over het 'Indisch conflict' schrijven. Romme was dermate

⁸⁹ "Verwondingen in Dienst Namen en Feiten Noemen". "De locomotief: Samarangsch handels- en advertentieblad". Semarang, 1948/05/10, p. 1.

⁹⁰ *Journalistiek Journaal*, *De Journalist* februari-maart 1947 (afl. 8/9), p. 9. Archief FNJ via de website van Villamedia: http://webstore.iisg.nl/persmuseum/MMPM01_PM-10320731_0606.pdf (Geraadpleegd op 01-06-2020).

⁹¹ Paul Koedijk, 'Vrijheid in verantwoordelijkheid. Journalistiek in de jaren vijftig', in: Paul Luyx en Pim Slot red., *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997) 214.

voorzitter van Nederlands-Indië, dat hij zijn eigen medium gebruikte om die boodschap over te brengen.⁹²

Ook kranten als *Trouw*, het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamse Courant* (NRC) behoorden tot zuilen, die allen voornamelijk positief over de 'Indische kwestie' verslag deden: *Trouw* behoorde tot de protestants-christelijke zuil en het *Algemeen Handelsblad* en het NRC tot de liberale zijde. Hoewel het NRC voorzichtig liberaal was en daardoor een 'gematigd progressief standpunt' innam wat betreft de militaire acties van het Nederlandse leger in Indonesië, kon ook zij zich niet negatief uitweiden over de rol van mevrouw Spoor.⁹³ Dat kan om meerdere redenen zo zijn geweest. Ten eerste waren de meeste kranten dermate politiek getint, dat zij alles op alles zetten om de Nederlandse casus in de Oost te helpen. Het werk van mevrouw Spoor in een goed daglicht zetten, kon dat alleen maar bespoedigen. Op die manier bereikten kranten een doelgroep (voornamelijk: vrouwen) die Mans Spoor-Dijkema zouden gaan adoreren, en daarmee deels ook begrip zouden krijgen voor de slepende oorlog. Ten tweede was Mans Spoor-Dijkema de echtgenote van de legercommandant. De pers wist dat generaal Spoor waarschijnlijk minder graag een interview aan een van zijn journalisten zou willen geven op het moment dat mevrouw Spoor slecht in het nieuws was gekomen.

Ten derde, als louter wordt nagedacht over het werk van mevrouw Spoor zonder in acht te nemen tegen welke achtergrond zij dit deed, was haar werk ook een positieve noot in de oorlogsverslaggeving te noemen. Ze maakte duizenden gezinnen in Nederland gelukkig met haar radioberichtgeving over 'hun' jongens. Dat journalisten geen kanttekening plaatsten bij de vraag *waarom* Mans Spoor-Dijkema haar werk daadwerkelijk uitvoerde en of zij wellicht niet simpelweg een marketingproduct van haar echtgenoot was, bleek voor de Nederlandse pers een blinde vlek te blijven. Twijfel over de oprechtheid van haar beweegredenen leek er niet te zijn.

Louis Zweers schrijft dat zowel de Dienst Legercontacten als de Marinevoorlichtingsdienst en de Regeringsvoorlichtingsdienst een 'stevige greep' hadden op de beweeg- en schrijfvrijheid van Nederlandse verslaggevers die vanuit Batavia verslag deden van de koloniale oorlog. Harde oorlogsbeelden hielden de voorlichtingsdiensten zoveel mogelijk tegen: 'Er werd niet geschreven over de Nederlandse soldaten die door het jarenlange verblijf in de tropen, de soms traumatische oorlogservaringen en de uitputtende patrouilles vermoeid en gedemoraliseerd waren geraakt', schrijft Zweers. Juist om het beeld van neergeslagen jonge militairen tegen te gaan, was het in het licht zetten van het werk van Mans

⁹² Zweers, *De Gecensureerde Oorlog*, 198.

⁹³ *Ibidem*, 199.

Spoor-Dijkema een succesvolle mediastrategie. Zweers stelt dat louter dagbladen als *Het Parool* en *De Waarheid* een 'kritische verslaggeving' leverden tijdens de koloniale oorlog.⁹⁴

Juist artikelen uit bovengenoemde kranten zijn daarom interessant om binnen dit onderzoek mee te nemen. Aangezien aangenomen kan worden dat de journalisten van *Het Parool* en het communistische *De Waarheid* in ieder geval kritischer schreven dan andere kranten, is de vraag: waren ze even (on)kritisch over de publieke rol van Mans Spoor-Dijkema?

Gedurende de gehele Indonesische dekolonisatie-oorlog benoemde *Het Parool* de persoon 'mevrouw Spoor' 13 keer. Van de 13 malen dat Mans Spoor-Dijkema in een artikel van *Het Parool* voorkwam, stond zij nooit in overmatig positief licht. *Het Parool* schonk vrijwel geen aandacht aan haar; het betrof vaker een artikel waar 'mevrouw Spoor' terloops werd vermeld, als een soort mededeling. Bijvoorbeeld dat mevrouw Spoor tijdelijk werd vervangen door mevrouw Simons-Van Veelen om de radioberichten draaiende te houden, omdat ze zelf tijdelijk afwezig was.⁹⁵

In de lezersrubriek 'Amsterdams Dagboek' van *Het Parool* werd daarentegen wel bericht over mevrouw Spoor. Weliswaar geen uitgebreide, dagelijkse verhalen over ervaringen met haar radioprogramma, maar *Het Parool* plaatste wel ingezonden lezersbrieven die mevrouw Spoor betroffen. In de krant van 24 februari 1948 schreef een Duivendrechtse lezer bijvoorbeeld dat haar 'zoon gewond is', en dat ze daarom 'elke avond in spanning' had geluisterd naar de uitzending van mevrouw Spoor: 'Eindelijk geduld beloond en mevrouw Spoor iets horen vertellen over toestand zoon'. Ook een vrouwenvereniging uit Arnhem schreef *Het Parool* regelmatig naar mevrouw Spoor te luisteren 'om belanghebbenden, die misschien niet in gelegenheid te luisteren, tekst van gesprokene te kunnen zenden'. De vrouwen waren geïnspireerd geraakt door Mans Spoor-Dijkema om goed te doen. Dat was hún bijdrage aan de oorlog, dachten ze. De briefschrijfster benadrukte dat ook: 'Deze vrouwen, die haar vrije tijd offeren om ongeruste landgenoten geen woord te laten missen van wat omtrent hun dierbaren medegedeeld: Dagboekhulde-van-de-dag.'⁹⁶

Het grootste contrast met andere verzuilde kranten was dat *Parool*-journalisten geen eigen oordeel velden over de bezigheden van Mans Spoor-Dijkema, maar daarvoor in de plaats 'gewone' Nederlanders aan het woord lieten. In een negatief lijkend artikel van begin mei 1949 berichtte *Het Parool* over demonstranten 'uit alle delen des lands ouders, vrouwen en verloofden van militairen in Indonesië'. Deze familieleden eisten een spoedige aflossing van oorlogsvrijwilligers, zodat ook andere onderdelen van het Nederlandse leger in Indonesië

⁹⁴ Ibidem, 233.

⁹⁵ "Vervanging". "Het Parool". Amsterdam, 1949/04/01 00:00:00, p. 1.

⁹⁶ "AMSTERDAMS DAGBOEK". "Het Parool". Amsterdam, 1948/02/24, p. 2.

gedemobiliseerd zou kunnen worden. De 'twee jaren' die die oorlogsvrijwilligers waren beloofd, bleken aldus de familieleden langer te gaan duren.⁹⁷

Opvallend was een van de eerste 'negatieve' uitlatingen over Radio Strijdkrachten; de uitzendingen waren tijdens de protestactie juist 'onderwerp van felle critiek'. Vanuit het oogpunt van deze 'boze' geliefden van militairen was dat ook geen onlogische gedachte: ze wilden hun 'jongens overzee' niet blij op de radio horen vertellen over hun bezigheden, maar hen weer om de hals kunnen vliegen in Nederland zelf. Desondanks betrof de kritiek het tegenovergestelde: de klachten werden voornamelijk gemaakt over het feit dat mevrouw Spoor 'slechts 10 minuten krijgt toegewezen', terwijl 'snakkende familieleden' op de zender verder naar 'onbenulligheden als cabaret-nummers' konden luisteren. Zelfs deze ouders en partners van de Nederlandse militairen in Indonesië hadden dus geen slecht woord over voor Mans Spoor-Dijkema. Hoewel zij geen aanstalten maakte om de militairen naar Nederland terug te laten keren en er integendeel alles voor over had om hen voor hun vaderland te laten blijven vechten, viel deze groep protesterende Nederlanders Mans Spoor-Dijkema in ieder geval niet af. Zij was tenminste nog een 'soldatenmoeder', te midden van mannelijke officieren en commandanten die in hun ogen niet altijd de beste bedoelingen voor de soldaten bewaarden, was de gedachte van de familieleden. Een negatief lijkend artikel bleek dus eigenlijk vrij positief te berichten over mevrouw Spoor.⁹⁸

Of Mans Spoor-Dijkema zich realiseerde dat *Het Parool* niet even positief tegenover de koloniale oorlog stond als andere Nederlandse kranten, is niet te achterhalen. Waar echter wel iets uit kon worden afgeleid, is of zij zelf open stond voor interviews met bepaalde media. Dit deed zij namelijk slechts enkele keren, dus het is goed te vergelijken met wie zij wel en niet sprak, en wat zij in die interviews benoemde. Mans Spoor-Dijkema sprak *Het Parool* in Den Haag, op een lentedag in 1949. Afgezien van de algemene persconferentie die zij op 4 mei van dat jaar hield, bleef het bij de beantwoording van vragen van *Het Parool* bij een enkele zin. Mans Spoor-Dijkema antwoordde louter met de volgende woorden: 'Er wordt hard gewerkt door dokters en verpleegsters', vertelde ze de journalist van *Het Parool*. Het antwoord sloeg op de vraag of de hoeveelheid gewonde militairen verminderde, en hoe het hen verging. Mans Spoor-Dijkema negeerde *Het Parool* dus niet direct, maar ontweek de vraag wel. Een direct interview zou ze de krant tijdens de koloniale oorlog niet geven.⁹⁹ Echter, *Het Parool* had er

⁹⁷ "Landelijk comité voor snellere demobilisatie opgericht Ouders, vrouwen, meisjes van soldaten in Indonesië vergaderden in Arnhem". "Het Parool". Amsterdam, 1949/05/09.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ "Mevrouw Spoor keert in de loop van de zomer naar Indonesië terug". "Het Parool". Amsterdam, 1949/05/20, p. 9.

ook voor kunnen kiezen haar daden in negatiever daglicht te stellen; dat heeft de krant beslist niet gedaan.¹⁰⁰

Over *De Waarheid* kan worden geconcludeerd dat zij Mans Spoor-Dijkema niet verheerlijkte. De kritische pen van de communistisch-denkende journalisten waren buitenstaanders in het Nederlandse persbestel en wijdden daarom slechts één artikel aan Mans Spoor-Dijkema: de *De Waarheid*-journalist benoemde haar naam terloops bij het bericht dat generaal Spoor plots was overleden aan een hartaanval in mei 1949.¹⁰¹ Verder werd in geen enkel artikel gerept over Radio Strijdkrachten, het programma 'Contact met thuis' of ander nieuws omtrent Mans Spoor-Dijkema. Openlijke kritiek op mevrouw Spoor zou *De Waarheid* evenals *Het Parool* niet uiten.

Verzuilde positieve vooroordelen die eigenlijk iedere Nederlandse krant had over de werkzaamheden die Mans Spoor-Dijkema verrichtte, hadden *De Waarheid* en *Het Parool* niet. Daarnaast dient gezegd te worden dat in het gehele Delpher-archief, in de periode van de koloniale oorlog, geen enkel negatief artikel over de legervrouw was te vinden. Het doet de vraag rijzen: in hoeverre was de berichtgeving eigenlijk verzuild, als vrijwel iedere krant op exact dezelfde wijze over haar berichtte?

2.3 Een foto zegt meer dan duizend woorden

Een 'moderne' krant zou haar naam geen eer aan doen als zij niet ook bijpassende foto's zou publiceren naast de geschreven artikelen. Beeldbronnen zijn interessant primair archiefmateriaal voor historici, hoewel vaker de voorkeur wordt gegeven aan geschreven bronnen. Laatstgenoemde is begrijpelijk: van tekst is gemakkelijker af te lezen hoe er op een bepaald moment in de geschiedenis over iets werd gedacht. Een foto is wat dat betreft relatief moeilijker te analyseren: het is een vaststaand beeld, een korte opname uit het verleden. Een analyse komt daardoor vooral neer op de gedachten van degene die naar de foto kijkt. Toch zijn ook foto's en afbeeldingen te gebruiken in historisch onderzoek, zeker in het kader van onderzoek aan de hand van kranten. De keuze om een bepaalde foto wel, of juist niet te publiceren, zorgde ervoor dat alleen bepaalde beelden bij de gewone Nederlander bleven hangen. Ook tijdens de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd leken de Nederlandse media bewust de keuze te maken sommige foto's wel of niet aan het Nederlandse volk te laten zien.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ "Spoor heeft ernstige hartaanval". "De waarheid". Amsterdam, 1949/05/24, p. 1.

Zo werd er over Mans Spoor-Dijkema tevens niet alleen geschreven; de krantenartikelen werden geregeld bijgestaan door foto's van haar in Indonesië.¹⁰²

Omdat de voorlichtingsdiensten van Nederlands-Indië erop konden bouwen dat de meerderheid van de Nederlandse media niet als waakhond fungeerde tijdens de koloniale oorlog, wisten de diensten dat tekstuele verslagen bij Nederlandse lezers niet tot verzet zouden leiden. Echter, foto's konden soms een veel realistischer beeld geven van de oorlog. Dat was mede de reden dat beelden van legerfotografen voor publicatie grondig werden gekeurd door de voorlichtingsdiensten. Foto's van mishandelde Indonesiërs werden altijd uit het materiaal gefilterd dat naar media werd gestuurd. Opnamen voor kranten en tijdschriften moesten Nederlanders vooral een 'geruststellende indruk' geven van de koloniale oorlog: het beeld moest gewekt worden dat er geen sprake was van oorlogsgeweld.¹⁰³

Een van de hoofdtaken van de Dienst voor Legercontacten was de pers dermate te beïnvloeden om ongunstige berichtgeving over het koloniale conflict te voorkomen en tegelijkertijd een eenzijdig vijandsbeeld te schetsen van een terroristische tegenstander.¹⁰⁴ Tijdens de koloniale oorlog waren de Nederlandse media dus grotendeels regeringsgetrouw en sloten zij vrij gemakkelijk hun ogen voor het massageweld dat zich in Indonesië afspeelde. Rémy Limpach geeft aan dat dit niet louter opzettelijk was; daarom noemt hij meerdere factoren die eraan hebben bijgedragen dat de Nederlandse pers tussen 1945 en 1949 de oorlog eenzijdig benaderden: '[het bleek] een combinatie van geringe middelen, gebrek aan ervaring, gezagsgetrouwheid, naïviteit, de invloed van de Tweede Wereldoorlog op journalisten, maatschappelijke verzuiling en nationale eigendunk'.¹⁰⁵

In de artikelen over Mans Spoor-Dijkema waar een begeleidende foto stond, was in veel gevallen een jonge vrouw met opgestoken haar te zien. Soms in uniform van het Vrouwenkorps van het KNIL, een andere keer in een nette, hooggesloten blouse met rok. De keuze voor een bepaalde foto was afhankelijk van de mening van de eindredacteur in een krant. Echter, dat betekende niet dat Mans Spoor-Dijkema niet indirect invloed had op de beeldvorming. Zij was een intelligente vrouw; een die volledig achter haar echtgenoot stond. Daardoor is het onvermijdelijk dat ze geweten moet hebben dat persfotografen haar bezoeken aan bijvoorbeeld hospitalen begeleidden. De manier waarop Mans Spoor-Dijkema in beeld werd gebracht, lag daardoor ook aan de wijze waarop zij zichzelf – bewust of onbewust – presenteerde. Als mevrouw Spoor had gewild, had ze waarschijnlijk vrijwel iedere week een

¹⁰² "Mevrouw Spoor, de echtgenote van de legercommandant in Indië, bij een van haar bezoeken, welke zij dagelijks brengt aan de hospitalen." "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1947/10/04, p. 6.

¹⁰³ Limpach, *De brandende kampongs*, 591.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 592.

¹⁰⁵ Geciteerd in: *Ibidem*, 595.

nieuwe tentoonstelling, vergadering, expositie of bijeenkomst kunnen bezoeken. Echter, zij koos nauwgezet de evenementen uit waarbij zij wel aanwezig was. Bij het persmoment van *De Volkskrant* van 4 oktober 1947 in een Militair Hospitaal was Mans Spoor-Dijkema de blikvanger. De krant sprak vervolgens vol lof over de 'echtgenote van de legercommandant in Indië'. Op een foto was te zien hoe zij – zoals altijd gekleed in net kostuum – tussen de gewonde militairen zat in een ziekenhuis, ergens in Indonesië. Ze leek in gesprek te zijn met 'haar' jongens, wellicht uit oprechte interesse, maar ook om opnames te maken voor haar radioprogramma. De *Volkskrant* schreef een subjectief doch veelzeggend bijschrift bij de foto: 'Haar bemoedigende woorden doen de jongens goed en haar „boodschappen” in het radioprogramma van de Nederlandse strijdkrachten zijn voor het vaderland een niet genoeg te waarden bron van persoonlijke informatie'.¹⁰⁶

Foto's schiepen zodoende het beeld dat Mans Spoor-Dijkema een zeer hechte band leek te hebben met de Nederlandse militairen. Een enkele foto daar gelaten staat ze breed lachend op de foto. Een Nederlandse lezer zou de krant open kunnen hebben geslagen in mei 1948 en louter door de foto die *Het dagblad* publiceerde zou men kunnen hebben gedacht dat het pais en vree was in Indonesië. Mans Spoor-Dijkema bezocht de opening van een tentoonstelling in Hospitaal I in Batavia. Nederlandse gewonde soldaten kregen in dat ziekenhuis de mogelijkheid om zich te bekwamen in onder meer het 'boekbinden, kartonnage (...) en weven', wat in een tentoonstelling werd opgesteld. Op de foto die bij de opening was gemaakt, is mevrouw Spoor te zien te midden van Nederlandse militairen én Indonesische bezoekers. Een beeld dat opgeroepen zou kunnen hebben dat het er in Indonesië relatief vredig aan toeging; soldaten hadden immers zelfs de tijd om kunst te maken.¹⁰⁷

Wederom een stralende mevrouw Spoor was te zien bij de huldiging van haar echtgenoot Simon Spoor waaraan de orde van Oranje Nassau werd uitgereikt.¹⁰⁸ Ze werd vaker afgebeeld als de steunende echtgenote. Een foto die in september 1948 in vele Nederlandse kranten verscheen, was er een waarbij generaal Spoor afscheid neemt van een kolonel en een hoofd militaire administratie. Ook Mans Spoor-Dijkema staat erop afgebeeld: links op de foto is haar profiel te zien, tegelijkertijd met haar arm die de kleine hand van een kind van de kolonel vasthoudt. Haar 'verzorgende' kwaliteiten kwamen zo ook weer naar voren. Lezers van kranten konden haar zien als de dame die alsmaar in ziekenhuizen was te vinden om gewonden gerust te stellen. Dat betekende echter niet dat haar bezoeken aan

¹⁰⁶ "Mevrouw Spoor, de echtgenote van de legercommandant in Indië, bij een van haar bezoeken, welke zij dagelijks brengt aan de hospitalen." "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1947/10/04, p. 6.

¹⁰⁷ "Tentoonstelling in Hospitaal I". "Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia". Batavia, 1948/05/15, p. 2..

¹⁰⁸ "Maandagmorgen 30 Augustus heeft de Lt. Gouverneur-Generaal". "Nieuwe courant". Soerabaia, 1948/09/04.

ziekenhuizen een leugen was. Dat an sich was een feit; in hoeverre propaganda daar vanuit de Dienst voor Legercontacten achter zat, wist het Nederlandse publiek tijdens de koloniale oorlog niet.

Wel werd ander, vrolijker nieuws door de Nederlandse media opgepakt. Het nieuws dat mevrouw Spoor in de lente van 1949 wederom terug zou keren naar haar thuisland, pikte de landelijke media groots op. Foto's en berichten over haar aankomst op de kade van de Stoomvaartmaatschappij Nederland waren uitgebreid terug te vinden in de kranten van de dag erna. De bijbehorende foto liet een breed lachende mevrouw Spoor zien. *De Volkskrant* interpreteerde dat als een 'soldatenmoeder' die volop genoot van de aandacht die ze kreeg.¹⁰⁹

Een beeld, of in dit geval een foto, zegt meer dan duizend woorden, gaat het geijkte gezegde. De foto's van Mans Spoor-Dijkema die gedurende de koloniale oorlog in Nederlandse kranten waren gepubliceerd, leken een enkelzijdig beeld op te roepen: zo heftig was de oorlog niet, als 'zelfs' een vrouw als de echtgenote van de legercommandant – wiens mening Nederland waardeerde – immer kan lachen.

2.4 Conclusie hoofdstuk 2

In hoeverre was een link te leggen tussen de publieke rol van Mans Spoor-Dijkema en de propaganda die zowel vanuit het bestuur in toenmalig Nederlands-Indië als door de Nederlandse pers naar het thuisfront werd verzonden? Uit dit hoofdstuk blijkt dat Nederlandse media kritikeloos over haar radio-uitzendingen en andere bezigheden verslag deden. Vanuit de Dienst voor Legercontacten bestond zeker een propaganda-aspect: zij lekten bewust informatie over Mans-Spoor Dijkema naar bepaalde kranten die pro-Nederlands schreven over de koloniale strijd. Anderzijds brachten kranten – van alle kanten van het verzuilde spectrum – nieuws over de 'schitterende daden' van mevrouw Spoor. Van de rooms-katholieke *De Tijd* tot aan het liberale *Algemeen Handelsblad*: Nederlandse media leken haar daden juist te gebruiken om de schone schijn op te houden; zowel in beeld als in tekst die zij publiceerden leek Mans Spoor-Dijkema zich met een lach in te zetten voor de koloniale oorlog. Door haar publiekelijk op te hemelen tot 'legervrouw van allure', kreeg Mans Spoor-Dijkema al snel een nieuwe publieke rol toegespeeld: moeder der soldaten. In het volgende hoofdstuk wordt uiteengezet in hoeverre deze rol op waarheid was gebaseerd.

¹⁰⁹ "PAPIEREN IN ORDE". "De Volkskrant". 's-Hertogenbosch, 1949/04/20.

3. 'De soldatenmoeder'

*'Een verkenningspatrouille gaat onder de fel brandende tropenzon gebukt. Zwijgzaam gaat de sergeant met zijn mannen op verkenning uit. Ze moeten erg oppassen, want op iedere verborgen plaats kan een verraderlijke sluipmoordenaar zitten. (...) Ademloos kijkt de patrouille toe en plotseling ontdekt ze de grijnzende gezichten van elf extremisten. Er ontstaat een hevig gevecht. (...) Een van onze soldaten is ernstig gewond. (...). Maar na een paar uur komt Mevrouw Spoor bij hem en belooft hem naar thuis een berichtje te sturen.'*¹¹⁰

De propaganda vanuit Indonesië naar Nederland was er duidelijk over: als een Nederlandse soldaat al gewond raakte tijdens een van de gevechten, zou zijn familie reeds de volgende dag door de 'aether' horen dat er 'geen gevaar' was en dat hun zoon het 'al weer veel beter maakt'.¹¹¹ Vrij vertaald was de boodschap dat het allemaal wel meeviel in Indonesië; Nederland kwam Indonesië tenslotte louter rust en orde brengen. Of zoals minister van Justitie, Johannes van Maarsseveen, aangaf: 'Wij laten Indonesië niet aan zijn lot over...'¹¹²

Generaal Spoor stond op dezelfde wijze in het 'Indisch conflict' en Mans Spoor-Dijkema zou zijn denkwijze volgen. Haar radioprogramma was niet voor niets te horen bij Radio Strijdkrachten, die oorspronkelijk was opgezet om het Nederlandse volk ervan te doordringen dat de Nederlandse krijgsmacht zich, vlak na de Tweede Wereldoorlog, als 'herboren' voelde. Niet alleen om ervoor te zorgen dat Nederland vertrouwen bleef houden in het eigen leger, maar ook om de 'noodzakelijkheid' aan te geven dat Indonesië 'steeds meer aandacht vroeg'.¹¹³ Karel Nort, hoofd van Radio Strijdkrachten, schreef dat het ontstaan van het radiostation had geresulteerd in een versterkte band tussen Nederland en Indonesië: enerzijds als steun voor het thuisfront, anderzijds om het 'moreel' van de troepen te versterken. 'Wel heel duidelijk bleek dit gedurende de politionele acties, toen het mogelijk was iedere dag reportages en commentaren uit te zenden over hetgeen in Indië gebeurde, om nog maar te zwijgen over het prachtige werk van de echtgenote van de Legercommandant,

¹¹⁰ Bloesem: maandblad van meisjes tot de Katholieke Actie (15-06-1949), p. 210.

¹¹¹ "HET ZEGENRIJKE WERK VAN MEVROUW SPOOR Generaalsvrouw - soldatenmoeder Er wordt veel voor onze soldaten gedaan". "Limburgsch dagblad". Heerlen, 1947/10/22, p. 2. 2

¹¹² J.A.A. van Doorn, e.a., *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict* (4e herz. dr.; Zutphen: Walburg Pers 2012) 63.

¹¹³ Karel Nort (ed.), *Dit is het Radio-Programma voor de Nederlandse Strijdkrachten, ter zee, te land en in de lucht* (z.p. 1948) 7.

Mevrouw Spoor', schreef Nort in een jubileumboekje over Radio Strijdkrachten.¹¹⁴ De ziekenhuisbezoeken, samen met de radio-uitzendingen, bleken voor Mans Spoor-Dijkema de manieren te zijn om als vrouw een bijdrage te leveren aan de oorlogsinspanning. Nederlandse media bestempelden haar daardoor al snel als 'soldatenmoeder', maar in hoeverre was dat eigenlijk het geval? In dit hoofdstuk staat daarom de connectie tussen Mans Spoor-Dijkema en de soldaten van de Nederlandse strijdkrachten centraal; een verbinding die in de media uitzonderlijke aandacht kreeg.

3.1 De jongens van mevrouw Spoor

'Moeder, het pakje is goed aangekomen', of 'Annie, je bent nog steeds niet vergeten', waren voorbeelden van berichten die Mans Spoor-Dijkema via de radio doorgaf aan het thuisfront.¹¹⁵ Op het eerste gezicht leken dat wellicht onbelangrijke meldingen, maar voor veel familieleden was dat de enige manier waarop zij de stem van hun geliefde of familielid konden horen. Mans Spoor-Dijkema wist dat ze in deze voorkeurspositie was beland en besloot daar dan ook gebruik van te maken. Reeds eerder in deze scriptie is gezegd dat Mans Spoor-Dijkema meerdere acties opzette voor Nederlands-Indië gedurende de periode waarin zij radio maakte. De reden dat hier nogmaals aan wordt gerefereerd, is dat de kern van deze acties altijd de 'jongens' betroffen. Dat betekende echter niet dat er geen vrouwen van Nederlandse zijde in Indonesië waren: onder meer het Vrouwenkorps-KNIL en het Nederlands Vrijwillig Verpleegsterkorps maakten onderdeel uit van de krijgsmacht. Echter, hun taken waren veelal gericht op administratief of verzorgend werk en niet op daadwerkelijke gevechten.¹¹⁶

Juist bij het laatste aspect kwam Mans Spoor-Dijkema aan bod: zij bezocht de militairen die gewond waren geraakt na gevechten met de 'vijand'. Mogelijkerwijs was dat een van de redenen dat het verband tussen de soldaten en Mans Spoor-Dijkema door de media zo vaak werd genoemd. 'De jongens van mevrouw Spoor' werd daardoor een vaak geziene zin in artikelen. Zo ook een halfjaar na de start van haar uitzendingen: Mans Spoor-Dijkema zette de 'Mevrouw Spoor Aandelen-Actie voor zieke en gewonde militairen' op. Het idee was dat Nederland geld kon doneren aan mevrouw Spoor, die het geld daarna een goede bestemming zou geven.¹¹⁷

De manier waarop hier in Nederland gehoor aan werd gegeven, zorgde ervoor dat 'ons Indië', en met name 'onze jongens' niet werden vergeten. NIWIN, de organisatie die zich

¹¹⁴ Geciteerd in: Ibidem, 9.

¹¹⁵ "Nederland luistert". "De locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad". Semarang, 1948/01/22, p. 1.

¹¹⁶ Sophia Kruyswijk-van Thiel, Het Vrouwenkorps-KNIL, Proefschrift Universiteit van Tilburg (2004) 123.

¹¹⁷ "Filmavond Niwin". "Arnhemsche courant". Arnhem, 1948/01/10.

inzette voor Nederlands-Indië, organiseerde voor de actie bijvoorbeeld filmavonden. Voor een gulden konden geïnteresseerden een kaartje kopen om een film te zien van de 'jongens in Indië'. Enerzijds bracht dit dus geld op voor de doelen van mevrouw Spoor, anderzijds liet het de Nederlandse burger ook in de oorlog geloven; de films gaven vaak een gekleurd beeld van de oorlog.¹¹⁸ Behalve de NIWIN schaarden ook andere Nederlandse instellingen zich achter deze actie van mevrouw Spoor. Onder de meewerkende instellingen vielen onder meer het Nederlands Vrouwencomité, het Katholiek Thuisfront, en de Unie van Vrouwelijke Vrijwilligers. Zij zetten bijpassende acties op om geld op te halen voor 'het goede doel'.¹¹⁹ Het was daardoor een breed gedragen actie, zeker nadat ook koningin Wilhelmina ter ondersteuning van de zieke en gewonde militairen overzee een bedrag van 5.000 gulden overmaakte aan de actie van mevrouw Spoor.¹²⁰ Het enthousiasme vanuit Nederland over de mevrouw Spoor-actie was dermate 'verheugend groot', dat de NIWIN besloot de actie meerdere malen te verlengen.¹²¹

In Nederland was de link tussen Mans Spoor-Dijkema en de Nederlandse militairen dus merkbaar: de echtgenote van de legercommandant gaf de koloniale oorlog een positieve gloed door haar opbeurende teksten in de radio-uitzendingen. Onder het mom dat zij 'de jongens van mevrouw Spoor' niet konden laten zitten, zette de Nederlandse pers zich ook in voor de legervrouw. Zestienduizend gulden was het bedrag dat de lezers van de *Nieuwe Haagsche Courant* en *De Rotterdammer* in luttele maanden bij elkaar verzamelden om tropenradio's aan te kopen en te doneren aan de militairen in Indonesië. Het waren niet alleen deze kranten die hun medewerking verleenden, want ook uit het Delpher-archief blijkt dat de actie landelijk in kranten in alle hoeken van Nederland werd opgenomen.¹²²

Ook in haar memoires beschreef Mans Spoor-Dijkema de band die zij met de soldaten vertelde te hebben. Daarin schreef ze over het najaar van 1948, en hoe 'druk' ze het toen bleef hebben. Hoewel haar uitzendingen tot louter eenmaal per week teruggebracht waren, 'bleven de verzoeken om inlichtingen komen'. Ze schreef dat ze het gevoel had zelf een 'sociale dienst' te zijn geworden: 'Ik had zoveel andere problemen te behandelen gekregen, allerlei verzoeken uit Holland en ook uit de troepen'. Uit alle berichten die ze ontving, constateerde ze soms ook misstanden. In zo'n geval stapte ze naar haar echtgenoot, generaal Spoor, om het te bespreken.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ "Ter ondersteuning van de Hospitaal-actie van mevr. Spoor" Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland". Leeuwarden, 1948/02/19, p. 4.

¹²⁰ "H.M. De Koningin". "Trouw". Meppel, 1948/03/06, p. 6.

¹²¹ "De „Mevrouw Spoor-actie“.". "Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant". Heerenveen, 1948/03/12, p. 5.

¹²² "RADIO'S VOOR ZIEKE MILITAIREN". "Nieuwe courant". Soerabaia, 1948/01/27.

Voor de pers die zich tevens inzette voor mevrouw Spoor's actie, zie de kranten van 31 januari tot 3 februari 1948 van bijvoorbeeld De Leeuwarder Courant, de Arnhemse Courant, De Volkskrant, Nieuwsblad van het Zuiden, Provinciale Drentsche en Asser Courant en Trouw.

Ze stelde: 'Zo had ik eens contact met een Indische jongen wiens arm in 1946 was afgeschoten'. De bewuste jongen was een 'milicien', een dienstplichtige, waardoor hij minder 'onderstand' per maand kreeg dan een beroepsmilitair. Mans Spoor-Dijkema noemde dat 'onrechtvaardig' en stapte op haar man af. Hij hoorde haar verhaal aan en kwam daarna met een antwoord: 'Mijn vrouw is de koloniaal hier in huis, maar als het over de belangen van de jongens in het leger gaat is ze vuurrood!'. Generaal Spoor grapte graag over zijn echtgenote als zij weer haar boosheid uitte over de behandeling van soldaten, schreef Mans Spoor-Dijkema. 'Het [de grapjes] was een manier van communiceren tussen ons, die buitenstaanders niet altijd goed begrepen'.¹²³

Tegenover de media was Mans Spoor-Dijkema ook niets dan lovend over haar werk voor 'de jongens'. 'Mooi werk', noemde ze haar bezigheden voor Radio Strijdkrachten. 'Dankbaar werk ook, al leef ik natuurlijk meer mee met de werkelijk ernstige gevallen. Als een jongen op de lijst van levensgevaarlijke ziekten voorkomt, dan bel ik kort voor de uitzending nog even het hospitaal op. Wat is het dan niet heerlijk als ik kan zeggen dat ik net de dokter heb gesproken en die wat méér hoop gaf...'.¹²⁴

Op het moment dat mevrouw Spoor met haar radiowerk begon, had ze geen idee dat haar uitzendingen een dermate groot succes zouden behalen. Aan haar antwoord op de vraag van *De Locomotief* of het werk haar voldoening gaf, wist ze slim een bepaalde draai te geven. 'Men komt langzamerhand met allerlei moeilijkheden bij mij', vertelde Mans Spoor-Dijkema. Ze vervolgde: 'Vele daarvan liggen op sociaal gebied en bij het behandelen van deze gevallen schakel ik gewoonlijk de commandanten in, wier medewerking in het algemeen zeer veel lof verdient en uit wier brieven mij steeds weer blijkt dat zij het hart voor hun jongens hebben'.¹²⁵

Uit deze paragrafen blijkt dat Mans Spoor-Dijkema zowel in haar memoires als in haar relatie met de pers en haar echtgenoot duidelijk wilde maken in welke mate zij achter de soldaten stond. Dat beeld nam de pers dan ook zeker over, hoewel zij de 'jongens van mevrouw Spoor' nooit hebben gevraagd over hun mening over hun 'soldatenmoeder'.

3.2 'Als vrouw van de generaal was je bijna onze Lieve Heer'

Nederlandse media bestempelden Mans Spoor-Dijkema graag als 'soldatenmoeder' en benadrukten vaak haar diepe band met alle Nederlandse soldaten in Indonesië. Echter, wat was het soldatenperspectief in dit verhaal? De meeste mannen die (al dan niet vrijwillig) naar

¹²³ Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen de kippen*, 255.

¹²⁴ "„Mevr. Spoor Spreekt tot U. Een Vrouw met een Open Hart voor Onze Soldaten in deze Landen". "De locomotief: Samarangsche handels- en advertentie-blad". Semarang, 1948/07/03, p. 3.

¹²⁵ *Ibidem*.

Indonesië werden gezonden, waren nog jong, vaak rond de twintig jaar oud. Voelden zij de moederlijke connectie met Mans Spoor-Dijkema die de pers beschreef of was dat een overdreven bewering? Door de jaren heen zijn talloze historische interviews gedaan met 'Indië'-veteranen. Informatie daaruit putten had voor de hand gelegen, ware het niet dat er in die interviews geen vragen zijn gesteld over mevrouw Spoor. Daarom zijn voor deze scriptie nieuwe interviews afgenomen.¹²⁶ Uiteraard moet vermeld worden dat de interviews in dit opzicht gezien moeten worden als aanvullend bewijs. De overgrote meerderheid veteranen die onderdeel was van de Nederlandse strijdkrachten tijdens de koloniale oorlog is anno 2020 niet meer in leven, waardoor de steekproef nooit helemaal representatief kan zijn.

Desalniettemin zijn de zienswijzen van de overgebleven veteranen van waarde: historici Harry van den Berg en Susan Woelders stellen dat deze verhalen, ook circa zeventig jaar na dato nog kunnen worden verteld. Het 'frame' waarin de veteranen de oorlog bijvoorbeeld hebben beleefd, blijft 'geworteld in een bepaald ervaringsveld of sociaal domein' in hun herinneringen.¹²⁷ Alleen de veteranen zelf kunnen tenslotte aangeven in hoeverre zij tijdens de oorlog bekend waren met Mans Spoor-Dijkema. In de volgende alinea's worden daarom de resultaten van de interviews uiteengezet.¹²⁸

De zeven geïnterviewde veteranen waren allen aanwezig in de periode dat Mans Spoor-Dijkema haar radio-uitzendingen presenteerde, namelijk vanaf halverwege 1947 tot en met de lente van 1949. Zij waren dus ook in Indonesië op het moment dat Mans Spoor-Dijkema iedere dag een kwartier van de zendtijd van Radio Strijdkrachten op zich nam. Allen waren bekend met de term 'Radio Strijdkrachten', hoewel de meesten zich niet actief kunnen herinneren ernaar geluisterd te hebben. Dat had een simpele reden: 'Als je ergens in de *bush bush* zit, heb je geen radio', stelde Janwillem (1927)¹²⁹, destijds sergeant bij de luchtmacht. '(...) In het begin was er dus eigenlijk bijna helemaal geen contact met thuis.'¹³⁰

In Nederland stond Mans Spoor-Dijkema juist daarom bekend: dat zij met haar radio-uitzending vanuit Indonesië het contact met thuis weer had hersteld. Als de krantenartikelen de waarheid hadden afgebeeld, zou daardoor aangenomen kunnen worden dat de veteranen met nostalgie terugkijken op de daden van mevrouw Spoor. Die hypothese kwam echter maar deels uit. Gerard (1928), korporaalschrijver, noemde haar werkzaamheden 'een hele

¹²⁶ Zie Bijlage voor de gestelde vragen tijdens de interviews.

¹²⁷ Harry van den Berg en Susan Woelders: 'Frames, metaforen en vertelposities in verhalen van Nederlandse veteranen over militaire gevechtsacties', Harry van den Berg (ed.), *Wat Veteranen Vertellen: verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (Amsterdam 2010) 86.

¹²⁸ Deze veteranen ben ik op het spoor gekomen met medewerking van Stichting Veteranen Comité Dordrecht, Stichting Veteranen Comité Barendrecht, Stichting Veteranen Veenendaal en de Unie van Nederlandse Veteranen.

¹²⁹ De geïnterviewde veteranen gaven toestemming om hun voornamen in het onderzoek te benoemen. Echter, vanwege hun privacy wordt hun wens gerespecteerd hun achternaam weg te laten.

¹³⁰ Interview 1, Janwillem (1927) uitgevoerd door Roos van Bijnen op 05-06-2020.

ondersteuning', die zeker werd gewaardeerd.¹³¹ 'Ze had het niet per se hoeven te doen', vertelde hij. Piet (1926), die op de verbindingspost in Batavia werkte, was het daar mee eens. 'Dat mens heeft echt wel wat gedaan voor de jongens die het moeilijk hebben gehad in de ziekenhuizen. Maar voor de gewone soldaat, tja...'.¹³²

De veteranen spraken alle zeven hun waardering uit voor Mans Spoor-Dijkema, maar waren niet overmatig positief. Zelfs Leen (1925), korporaal binnen het KNIL, die haar had ontmoet terwijl hij in het ziekenhuis had gelegen, vond haar louter 'een erg aardige mevrouw':

'Ik lag met kerstmis in het ziekenhuis in Tjimahih, dat is op Java, en toen kwam ze daar kijken. Maar ze praatte maar heel kort met ons, hoor. Ze wenste ons alle beterschap en gaf ons als nieuwjaarscadeautje een asbak, maar dat was het dan.'¹³³

Arend (1929), brenschutter, benadrukte dat hij kon inzien dat haar gedrag 'moederlijke' gevoelens opriep bij de soldaten, alleen al omdat zij een vrouw was. 'Het feit dat zo'n hooggeplaatst persoon met je kwam praten, was voor een simpele soldaat prachtig', stelt Arend. 'Misschien dat daar wel haar kracht lag: maten van mij vertelden hoe zij met hen had gepraat alsof ze mensen waren. Dat het haar niet uit leek te maken of je nou vijftien sterren op je uniform had geplakt of niet.'¹³⁴

Hoe dachten de Nederlandse soldaten destijds dan over de publieke rol van Mans Spoor-Dijkema? Piet was zeer bekend met haar werkzaamheden, want hij was onder anderen degene die haar per telegram doorgaf of er nieuwe gewonden bij waren gekomen aan Nederlandse zijde. Ook verzond hij de brieven die Mans Spoor-Dijkema aan de thuisgebleven families van de gewonden stuurde. Piet gaf toe: 'Het was een enorm werk, want zij stuurde nogal veel brieven.' Dat hij ook voor Mans Spoor-Dijkema had gewerkt, betekende echter niet dat hij moederlijke gevoelens aan haar overhield.

'Als je een jongen bent van 19 jaar, pieker je daar niet zo over. Mevrouw Spoor was denk ik eigenlijk nog veel belangrijker voor thuis dan de jongens zelf. Als je moeder bent van een zoon en die is gewond, dan ben je maar wat blij als je iemand hebt die jou daarover kan schrijven. Dat was dus belangrijk werk.'¹³⁵

¹³¹ Interview 2, Gerard (1928), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

¹³² Interview 3, Piet (1926), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

¹³³ Interview 5, Leen (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 23-06-2020.

¹³⁴ Interview 7, Arend (1929), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 24-06-2020.

¹³⁵ Interview 3.

Fokke (1925), sergeant bij de Inlichtingendienst, stelde dat 'mevrouw Spoor' aan de meeste soldaten voorbijging. 'We kenden de naam, net zoals we uiteraard de naam van generaal Spoor kenden. Maar zij stond heel ver van ons bed af', legde Fokke uit. Janwillem dacht daar hetzelfde over. Het was eigenlijk vrij simpel, stelde hij, want Mans Spoor-Dijkema was 'gewoon' de vrouw van de generaal. 'Maar denk maar niet dat we naar haar mochten fluiten, hoor. Als vrouw van een generaal ben je bijna onze Lieve Heer. Gewoon een soort Maria.'¹³⁶

Mans Spoor-Dijkema was voor deze zeven veteranen dus in ieder geval een persoon uit hoge rang. 'Alsof ze de koningin was', zo enthousiast werd er gedaan als Mans Spoor-Dijkema een ziekenhuis bezocht, stelde Gerard.¹³⁷ Echter, stond ze ook symbool voor soldatenmoeder, de rol die media haar jarenlang toeschreven? Fokke was daar heel duidelijk over.

'Nee, dat hebben we nooit gedacht. Die dingen worden in de propaganda aangedikt. Als het de vrouw van de hoogste generaal is, kun je niet beter slijmen dan zijn vrouw de moeder van de soldaten te noemen. (...) Propaganda was, net als in elke oorlog, voor het thuisfront misleidend. Dan denk je: het gaat ze goed. Maar in feite horen ze thuis nooit hoe het daadwerkelijk is. Al deden wij dat zelf ook niet. Ik schreef ook niet op dat we rijst met torren aten.'¹³⁸

Gerard was van mening dat Mans Spoor-Dijkema haar werkzaamheden 'niet voor de bühne' deed. 'Nee, ze deed al die radiodingen voor haar man. En misschien een beetje voor de jongens', meende hij. 'Maar vooral voor haar man. En wij zagen haar dus ook als een soort beschermvrouw, want als Indië-militair stond je achter generaal Spoor, en als logisch gevolg ook achter zijn vrouw.'¹³⁹ Ger (1925), pelotonscommandant, beschreef dat hij haar populariteit pas daadwerkelijk beseftte op het moment dat hij weer in Nederland arriveerde, eind 1949. 'Ineens had ik door: die vrouw is in Nederland nog geliefder dan bij ons in Indonesië. Waarom? Dacht ik. In de Oost hadden we het niet zo over haar gehad, maar thuis hadden de kranten veel over haar geschreven, blijkbaar.'¹⁴⁰

De veteranen wisten dat Mans Spoor-Dijkema zich om soldaten had bekommerd, maar merkten daar in de praktijk maar weinig van. Enerzijds omdat de meesten niet in het

¹³⁶ Interview 4, Fokke (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

¹³⁷ Interview 2.

¹³⁸ Interview 4.

¹³⁹ Interview 2.

¹⁴⁰ Interview 6, Ger (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

ziekenhuis terecht waren gekomen, anderzijds omdat ze wisten dat zij haar woorden op de radio mooier maakte dan de werkelijkheid was. Janwillem vatte het als volgt samen:

‘Wat de uitzendingen betrof, was het allemaal zwaar gecensureerd. Net zoals bij de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog: ze zeiden net wat in hun voordeel was. Het nadeel werd niet bekend. Dat was hetzelfde met het Nederlandse leger in Indonesië. De slechte dingen werden achter de deur gefrommeld.’¹⁴¹

Deze zeven veteranen kijken dus met gemengde gevoelens terug op ‘mevrouw Spoor’: enerzijds vonden ze haar een ‘flinke vrouw’ die bijdroeg aan het welzijn van de gewonde militairen, anderzijds onderkenden zij dat de berichten die zij over de bewuste militairen vertelde in haar radio-uitzendingen onder censuur stonden en dus een rooskleuriger beeld schetsten dan werkelijkheid was.

3.3 Een abrupt einde

Het voorjaar van 1949 zou voor het echtpaar Spoor moeizaam verlopen. Zowel meneer als mevrouw Spoor waren ‘uitgeput’ en met name Mans Spoor-Dijkema was ‘overwerkt’. De Nederlandse regering trok de rol van Spoor en zijn leger in Indonesië in twijfel. Op 13 februari van dat jaar kreeg Spoor dan ook te horen dat het Nederlands parlement van mening was dat de Republikeinse regering wederom haar vrijheid zou moeten ‘herkrijgen’. Spoor zag al snel in dat het nut van zijn leger vrijwel geheel was ingeperkt. Omdat het echtpaar Spoor moest uitrusten, besloten ze, zij het wellicht tijdelijk, naar Nederland terug te keren. Mans Spoor-Dijkema ging haar man alvast vooruit en vertrok op 30 maart met het schip *De Oranje*. Zonder dat ze het wist, was die dag de laatste keer dat haar man haar zou uitzwaaien.¹⁴²

Mans Spoor-Dijkema was tijdelijk in Nederland om uit te rusten bij haar familie in Groningen, maar maakte ook gebruik van de mogelijkheid gebruik om de pers te woord te staan bij een persconferentie in Den Haag. Opnamen van die persconferentie zijn niet gemaakt; echter, zoveel kranten deden verslag van hoe Mans Spoor-Dijkema het gesprek invulde, dat op die wijze ook nog iets te zeggen valt. *De Gooi- en Eemlander* berichtte dat hij mevrouw Spoor een ‘rustige vertelster’ en ‘ongekunstelde, nog jonge vrouw’ achtte, die ‘elk woord terdege overweegt’.¹⁴³ Ze gaf de media haar wens te kennen dat Nederlandse familieleden uiteraard

¹⁴¹ Interview 1.

¹⁴² De Moor, *Generaal Spoor*, 349.

¹⁴³ "MEVR. SPOOR: De geest onder zieken en gewonden is uitstekend Meer ruggesteun van thuis nodig". "De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad". Hilversum, 1949/05/20, p. 1.

nog steeds brieven aan de 'jongens' mochten sturen, mits zij niet hun persoonlijke problemen of zorgen over Indonesië mededeelden. Mans Spoor-Dijkema bevestigde tegenover de pers dat het moreel van de soldaten in Indonesië nog immer 'uitstekend' was. Om die reden benadrukte de generaalsvrouw – hoewel in andere woorden – dat het thuisfront er alles aan zou moeten doen om het moreel niet naar beneden te drukken.¹⁴⁴

Media volgden haar denkwijze en berichtten niet over het feit dat Mans Spoor-Dijkema weigerde antwoord te geven op politiek getinte vragen. Voor mevrouw Spoor leek de missie daarom geslaagd: ze kon met een gerust hart weer terugkeren naar Indonesië. Tot op 15 mei 1949 de kerngezond lijkende generaal Spoor ineenzakte. Al snel bleek dat hij een hartaanval had gehad en in het ziekenhuis in een stabiele, doch kritieke toestand verkeerde. Mevrouw Spoor kon 25 mei vanaf Schiphol op het vliegtuig stappen om haar echtgenoot bij te staan. Echter, op het vliegveld vlak voor haar vertrek, kwam het bericht door dat generaal Simon Spoor reeds was overleden. Jaap de Moor beschrijft hoe Mans Spoor-Dijkema drie dagen later in Indië arriveerde en een uur na haar aankomst al haar man moest begraven. De Moor schrijft: 'Mevrouw Spoor kon het stoffelijk overschot van haar man niet meer zien; het was al in een loden kist gelegd ter voorbereiding op de begrafenis.'¹⁴⁵

Wat je mening over generaal Spoor ook was, zo schreef *Het Dagblad* na Spoors dood, 'hij was een onderdeel van ons geworden'. In een bovenmatig subjectief en dus positief artikel over de daden van de legercommandant wist *Het Dagblad* uit te leggen wat er naar hun mening zo bijzonder was aan generaal Spoor. Echter, de denkwijze van de toenmalige journalist kwam waarschijnlijk in de buurt van de manier waarop Mans Spoor-Dijkema altijd tegen haar echtgenoot en Indonesië had aangekeken. De krant schreef: 'En het drong langzaam tot ons door, dat we niet alleen een generaal, niet alleen generaal Spoor achterlieten op Menteng Poelo, maar ook een deel van dat begrip, dat Nederland inhoudt. Nederland met alles wat daarbij hoort: verlangen naar het land waar je geboren bent, trots voor dat land en dat volk (...).' Voor Mans Spoor-Dijkema voelde dit ook zo: met zijn dood nam ook deels haar hoop voor Nederlands-Indië af. De militairen, vooral degenen die gewond in de ziekenhuizen lagen, bleven 'haar' jongens, maar met het overlijden van haar echtgenoot zou ze niet langer visiterondes langs de gewonden in Indonesië maken.¹⁴⁶

Op 22 juni 1949 vertrok Mans Spoor-Dijkema namelijk weer met het vliegtuig terug naar Nederland. De programmering met berichten naar huis op Radio Strijdkrachten stopte echter niet, maar werd overgedragen aan mevrouw Simons, echtgenote van generaal-majoor

¹⁴⁴ "Mevrouw Spoor sprak over haar werk". "Nieuwsblad van het Zuiden". P. 1 Tilburg, 1949/05/20.

¹⁴⁵ De Moor, *Generaal Spoor*, 15.

¹⁴⁶ "Generaal Spoor was meer dan een generaal". "Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia". Batavia, 1949/05/30, p. 2.

dr. Simons, hoofd van de Militaire Geneeskundige Dienst. Aan *Het Dagblad* liet mevrouw Spoor weten dat ze in Nederland echter niet stil zou zitten en daarom huisbezoeken aan familieleden van (gewonde en niet-gewonde) militairen zou brengen. Ze wilde zich nuttig maken op het vlak 'waar in persoonlijk contact van waarde zou kunnen zijn'. Dit gaf aan: Mans Spoor-Dijkema stond achter Nederlands-Indië, hoewel ze Indonesië wel verliet.¹⁴⁷

Nederland liet zijn 'mevrouw Spoor' ook toen niet zomaar los, want vrijwel alle grote kranten vermeldten zowel haar vertrek uit Indonesië alsmede haar terugkomst in Nederland.¹⁴⁸ Maandenlang liet Mans Spoor-Dijkema niets van zich horen tegenover het Nederlandse publiek, tot begin augustus 1949. Om bekend te maken dat ze wederom plannen maakte voor de toekomst, maakte ze dat bekend via een voor haar bekende wijze: door de ether van de radio. 'Door allerlei omstandigheden was ik niet in staat na het overlijden van mijn man mijn werk in Batavia voort te zetten', verontschuldigde zij zich tegenover het Nederlandse volk. Ze zou zich in Den Haag vestigen om dagelijks contact met de geneeskundige dienst in Indonesië te kunnen onderhouden en zo ook via die weg boodschappen door te geven, ware het nu niet door de radio, maar 'live' als ze bij familieleden van militairen op bezoek ging.¹⁴⁹

Opvallend weinig publiceerden Nederlandse media daarna over mevrouw Spoor. Dat is interessant te noemen, omdat ze in de jaren daarvoor wekelijks over haar berichtten. Echter, aan het einde van 1949 kwam Mans Spoor-Dijkema toch nog enkele keren in het nieuws. Zo woonde ze het radioprogramma voor de Nederlandse strijdkrachten bij in een kersteditie in de Domkerk in Utrecht.¹⁵⁰ De datum was niet alleen bijzonder vanwege Kerst; 27 december 1949 vormde ook de dag waarop de soevereiniteit vanuit Nederlandse handen aan Indonesië werd overgedragen. Voor het eerst in eeuwen stonden Indonesiërs weer aan het hoofd van hun eigen land. Voor Mans Spoor-Dijkema moet het een dag met dubbele lading zijn geweest. Ze wist tenslotte welke droom haar wijlen echtgenoot Spoor had gehad voor Nederlands-Indië, en hoe nu naast zijn leven ook zijn droom voorbij was. 'De jongens hebben nog nimmer het vertrouwen dat m'n man in hen stelde, beschaamd', vertelde Mans Spoor-Dijkema in haar rede in de Domkerk. Ze vervolgde dat de militairen 'knoppen' moesten vinden voor een 'nieuw bloeiend leven, opdat de offers in Indonesië niet voor niets zijn geweest'. De Nederlandse wens voor een rijk in de Oost was voorbij, wist mevrouw Spoor ook. De manier waarop zij haar rede afsloot was veelzeggend; voor het eerst in jaren sprak ze weer van 'de'

¹⁴⁷ "Mevrouw Spoor naar Nederland". "Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia". Batavia, 1949/06/22, p. 2.

¹⁴⁸ "Mevr. Spoor in Nederland teruggekeerd". "Trouw". Meppel, 1949/06/25.

¹⁴⁹ "Mevrouw Spoor maakt weer plannen". "Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia". Batavia, 1949/08/06, p. 2.

¹⁵⁰ "Kerstbijeenvoering voor Nederl. strijdkrachten". "Trouw". Meppel, 1949/12/16, p. 6.

jongens, in plaats van 'onze' jongens. Een abrupt einde aan haar leven met haar echtgenoot én haar leven in Indonesië was daarvoor de reden geweest. 'Ik ben in gedachten nog dagelijks in Indonesië', was haar slotwoord.¹⁵¹

3.4 Conclusie hoofdstuk 3

In hoeverre was Mans Spoor-Dijkema een soldatenmoeder voor de Nederlandse strijdkrachten te noemen? Mevrouw Spoor wekte in ieder geval zelf het beeld betrokken te zijn, en was dat in zekere mate ook: ze ging bijna dagelijks langs de gewonden en bleef hun berichten aan familieleden doorgeven via de radio. De media benadrukten die band dan ook sterk, wellicht ook om te laten zien dat familieleden zich geen zorgen hoefden te maken om hun 'jongens', omdat mevrouw Spoor er immers voor hen was. Ook na het plotse overlijden van Simon Spoor bleef de Nederlandse pers herhalen dat Mans Spoor-Dijkema haar wil niet had verloren om als soldatenmoeder voor haar militairen te zorgen. Toch was dit een te rooskleurig beeld van de werkelijkheid, laten de interviews met de zeven veteranen zien. Hoewel de veteranen erkenden dat Mans Spoor-Dijkema had bijgedragen aan het welzijn van de soldaten, concludeerden zij dat zij allen Mans Spoor-Dijkema niet als 'soldatenmoeder' hebben ervaren.

¹⁵¹ Geciteerd in: "Kerstmisviering Utrecht – Batavia". "Nieuwsblad van het Zuiden". Tilburg, 1949/12/27, p. 1

Conclusie

‘Geschiedenis gebeurt niet alleen, ze wordt ook gemaakt’, schreven ‘Indië’-veteranen Van Doorn en Hendrix in hun boek *Ontsporing van geweld*.¹⁵² Welke personen een hoofdrol krijgen in het verhaal dat geschiedschrijving heet, is dus tevens afhankelijk van de historicus zelf. Wie wordt een ‘historische rol’ toegedicht, en wie niet? Tot nu toe bleef het in de historiografie opvallend stil rondom Harmanna Trijntje Spoor Dijkema, de geboren Groningse die als jonge echtgenote van de legercommandant in Indonesië razend populair was geworden in haar thuisland. Nederlandse kranten raakten niet uitgeschreven over haar ‘schitterende daden’. Echter, als geen historisch onderzoek naar haar zou worden gedaan, zou ook haar naam wellicht de geschiedenisboeken ingaan als louter de echtgenote van de legercommandant Simon Spoor – terwijl zij veel meer was dan dat.

In deze scriptie is gepoogd om de publieke rol die Mans Spoor-Dijkema vervulde te analyseren en af te zetten tegen de krantenartikelen die Nederlandse journalisten over haar publiceerden. De Nederlandse pers gebruikte grofweg drie termen om haar te beschrijven: als echtgenote van generaal Spoor, als legervrouw en tenslotte als soldatenmoeder. Deze termen zijn de basis geworden voor de drie hoofdstukken in dit onderzoek. In hoeverre waren deze publieke rollen waarin de media haar beschreef waarheidsgetrouw of, integendeel, een resultaat van goedlopende propaganda? Deze scriptie onderzocht dan ook de volgende hoofdvraag: hoe oordeelden de Nederlandse krantenmedia over de werkzaamheden van Mans Spoor-Dijkema?

Kranten publiceerden tussen 17 augustus 1945 en 27 december 1949 welgeteld 551 artikelen over mevrouw Spoor. De eerste reeks artikelen die aan haar werd gewijd was voornamelijk gericht op haar vrouwelijke kwaliteiten: het vrouw-zijn van de legercommandant, haar publieke aanwezigheid bij feesten en partijen en hoe zij immer een charmante verschijning leek te zijn. In het eerste hoofdstuk is het genderperspectief uiteengezet met de vraag in hoeverre haar typisch vrouwelijke kenmerken werden toegeschreven.¹⁵³ Deze kenmerken werden Mans Spoor-Dijkema zeker toebedeeld, mede vanwege de tijd waarin zij leefde. De Nederlandse samenleving was in de jaren veertig nog altijd burgerlijk en beheerst; in zo’n situatie had Mans Spoor-Dijkema als echtgenote de rol om

¹⁵² J.A.A. van Doorn, e.a., *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict* (4e herz. dr.; Zutphen: Walburg Pers 2012) 69.

¹⁵³ Media benadrukten destijds nog steeds ‘typische’ vrouwelijke kenmerken als niet-gewelddadig en als vol compassie voor anderen. Zie hiervoor Jean Bethke Elshtain, *Women and War* (Chicago 1987).

een zo goed mogelijke vrouw voor Simon Spoor te zijn. Dat leek ze ook te zijn geweest, want ze steunde haar echtgenoot zo goed en zo kwaad als de oorlog in Indonesië verliep. Dat zij reeds voor haar huwelijk met Spoor was gescheiden van een andere man, verzweg de pers volledig.

Daarnaast gebruikte de pers haar vrouwelijke eigenschappen om het idee te wekken dat de koloniale oorlog, die destijds overigens niet eens een echte oorlog werd genoemd, beheerst verliep. Er vielen doden en gewonden, maar er was wel voldoende zorg voor 'onze' jongens. Dit kon de gedachte oproepen: als zelfs een vrouw in alle veiligheid een eigen radio-uitzending op kan zetten, zal het allemaal wel meevallen. Dat brengt ons bij het tweede hoofdstuk, waarin het propaganda-aspect naar voren kwam. De motieven van de media om Mans Spoor-Dijkema te laten zien als een legervrouw van allure, waren helder. Louis Zweers had reeds geconstateerd dat Nederlandse media tijdens de koloniale oorlog er bewust voor kozen positief te berichten over de oorlog, om het moreel hoog te houden.¹⁵⁴ Ditzelfde pasten zij toe op de artikelen over Mans Spoor-Dijkema: geen enkel negatief artikel is in vier jaar tijd over haar gepubliceerd. Kranten als *Het Parool* en *De Waarheid*, die door Zweers waren aangegeven als kritischer dan andere verzuilde kranten, schreven dan wel in veel mindere mate over haar dan bijvoorbeeld *De Volkskrant*, maar uitten tegelijkertijd ook geen kritiek op haar.

Mans Spoor-Dijkema zette naar eigen zeggen haar radioprogramma op om de gewonde militairen en hun families thuis te helpen. Dat klopte ook zeker: als zij haar werk alleen voor de show had gedaan, was ze niet jarenlang zelf vrijwel dagelijks langs de militaire hospitalen gegaan. Welke achterliggende motieven Mans Spoor-Dijkema had, is niet met zekerheid te stellen. Wel is het onwaarschijnlijk dat zij zich totaal onbewust was van het propaganda-aspect van haar programma en verdere werkzaamheden. Haar echtgenoot wist als geen ander dat hij de pers nodig had om geen anti-oorlogssentiment te creëren bij het thuisfront. Haar keuze om de 'ernstige' gevallen van de gewonden simpelweg niet te benoemen in de uitzending, liet zien dat ook Mans Spoor-Dijkema bewust zaken weglief om de familie van de zwaargewonde militair daar via de radio niet mee te confronteren, maar wellicht ook om de schone schijn op te houden. Ze stond immers volledig achter het behoud van Nederlands-Indië en zou er alles aan doen om haar echtgenoot daarbij te steunen. Daarnaast liet Mans Spoor-Dijkema het luisterend publiek geloven dat de uitzending volledig in haar handen was, terwijl deze in feite onderdeel was van de communicatie-afdeling van haar echtgenoot, generaal Spoor.

¹⁵⁴ Zie Zweers, *Gecensureerde oorlog*, 355.

Haar bezoeken aan de ziekenhuizen gaven haar daarnaast nog een extra publieke rol: moeder der soldaten. De media waren er snel bij om ook deze functie te benadrukken in hun kranten. Bijzonder was dat de geïnterviewde veteranen zelf tijdens de oorlog mevrouw Spoor eigenlijk niet als soldatenmoeder zagen. Vele van hen waren niet gestationeerd in Batavia en waren daardoor soms honderden kilometers verwijderd van de ziekenhuizen waaraan Mans Spoor-Dijkema een bezoek bracht. Toch waren zij van mening dat mevrouw Spoor een bijdrage leverde aan de oorlogsinspanning. Dat was ook haar taak als vrouw van de legercommandant, redeneerden de veteranen. Haar leven in het publieke oog was nu eenmaal werkelijkheid geworden nadat ze 'ja' had gezegd tegen Simon Spoor. Na haar huwelijksvoltrekking tot aan zijn dood in mei 1949 was Mans Spoor-Dijkema de *first lady* van de Nederlandse strijdkrachten. In haar memoires schreef ze in gedachten nog immer in Indonesië te verkeren. Zou zij ook terug hebben gedacht aan haar jongere zelf, de vrouw die door de media werd ingezet om een 'goede' oorlog te verantwoorden? Of denkt zij louter terug aan het beeld dat de media schetsten: dat zij een leven leidde waarmee ze met haar radioprogramma 'schitterende daden' verrichtte? In beide gedachten zit een kern van waarheid. Mans Spoor-Dijkema lijkt in haar memoires daadwerkelijk trots te zijn geweest op haar radioprogramma en gaf tussen de regels door wel toe dat zij volledig achter een Nederlandse kolonie in de Oost stond. Tegelijkertijd vormde de persoon Harmanna Trijntje Spoor-Dijkema waarschijnlijk een prachtig onderwerp voor de Nederlandse media. Geredeneerd vanuit een krantenmedium dat een 'goede' oorlog poogt te beschrijven, was een persoon als Mans Spoor-Dijkema een schoolvoorbeeld van een hoofdpersoon. In de pers bleef zij ver weg van politiek en het verloop van de oorlog, want haar volledige focus lag op de 'jongens', waar ze immer met een lach over vertelde.

Dit onderzoek voegt daarmee hopelijk ook een nieuw inzicht toe aan de bestaande historiografie over de Indonesische koloniale oorlog. Achter het bekende gezicht van legercommandant Simon Spoor zat een vrouw die aan het thuisfront wellicht nog wel populairder werd dan hij zelf. In tegenstelling tot Spoor, bracht Mans Spoor-Dijkema de media de gelegenheid om 'zacht' nieuws te creëren, bijvoorbeeld over de verschillende 'hartverwarmende' acties die voor de 'jongens overzee' in Nederland werden opgezet. In volgende onderzoeken zou dit nog veel breder getrokken kunnen worden: er zou een vergelijkend onderzoek kunnen plaatsvinden over legervrouwen in de jaren veertig in internationaal perspectief. Wat was de macht van deze *first ladies* van het leger en gebruikten zij dit allen op dezelfde wijze? Daarnaast zou van grote waarde kunnen zijn, hoewel waarschijnlijk onmogelijk, als ooit de opnames of de scripts van de radio-uitzendingen van

mevrouw Spoor nog eens naar boven komen. Het zou nog een extra perspectief kunnen geven op de wijze waarop zij haar uitzending vertelde en welke dingen zij benadrukte.

In deze scriptie sprak in ieder geval de stem van een vrouw die een radioshow opzette waarvan de Nederlandse populariteit in de tweede helft van de jaren veertig ongekend was. Haar donkere stem deed Nederland afleiden van de werkelijke gebeurtenissen van de koloniale oorlog, waaronder de internationaal bekritiseerde 'politie acties'. Hoewel zij dit uiteraard niet in haar memoires heeft genoemd, was Mans Spoor-Dijkema's radioprogramma 'Contact met thuis' succesvolle propaganda te noemen. Niet alleen de Nederlandse pers hemelde haar werkzaamheden voor de gewonde militairen op, ook lieten die positieve berichten Nederlanders veelvuldig doneren aan de acties die Mans Spoor-Dijkema zelf opzette voor haar 'jongens'. Nederlandse media twijfelden geen moment aan de eventuele propaganda die achter haar radiowerk zat.

Tot u sprak in deze scriptie zodoende de stem die soldaten niet overmatig gewaard leken te hebben, maar het thuisfront des te meer. Tot u sprak: mevrouw Spoor.

Dankwoord

Een masterscriptie schrijven is met recht een uitdaging te noemen, weet ik nu. Ondanks dat ik met passie en enthousiasme een verhaal achter het verhaal vertel, is zo'n scriptie een vak apart. Ik wil enkele personen bedanken die mij hebben geholpen door de bomen het bos wél weer te zien. Allereerst dank aan mijn scriptiebegeleider Ben Schoenmaker, voor zijn inspirerende historische ideeën voor dit onderzoek en zijn vermogen moeiteloos om te schakelen naar de begeleiding van een nieuw scriptie-onderwerp, omdat de eerste door het coronavirus onmogelijk uitvoerbaar bleek. Dank aan Thijs Brocades Zaalberg dat hij als tweede lezer voor deze scriptie wil optreden. De Koninklijke Bibliotheek voor het ontwikkelen van krantendatabase Delpher; zonder die innovatie had deze scriptie in tijden van een pandemie niet gelukt. De veteranen Janwillem, Gerard, Piet, Leen, Fokke, Ger en Arend voor hun openheid over een oorlog die bijna driekwart eeuw geleden startte. Uw geheugen en nog altijd aanwezige levenslust is bewonderenswaardig. Mijn mede-scriptiestrijder en historische vriendin Merle voor de bemoedigende woorden om door te zetten en samen af te studeren. Lisette en Dorine, dank voor de ontelbare 'succes'-appjes. Opa's en oma's, sorry voor de vele zorgen die jullie hebben gemaakt om dit duizenden woorden tellende onderzoek - het is goed gekomen. Mijn lieve vriend Jeff voor het altijd in mij geloven en de honderden koppen thee die je voor me hebt gezet. En mijn ouders, Marcel en Arianne, dank voor het onvoorwaardelijk vertrouwen. Zonder jullie had ik niets van dit alles kunnen doen.

Bibliografie

Primair bronnenmateriaal

Hieronder volgt een opsomming van de geciteerde kranten, die allen te vinden zijn via Delpher/De Koninklijke Bibliotheek. Voor de afzonderlijke geraadpleegde artikelen, verwijs ik u naar de voetnoten binnen deze scriptie.

Algemeen Handelsblad

Algemeen Indisch dagblad

Arnhemsche courant

De Gooi- en Eemlander: nieuws- en advertentieblad

De Locomotief: Samarangsch handels- en advertentie-blad

De Tijd: godsdienstig-staatkundig dagblad

De Volkskrant

De Waarheid

Friesch Dagblad

Het dagblad: uitgave van de Nederlandsche Dagbladpers te Batavia

Het Parool

Leeuwarder courant: hoofdblad van Friesland

Limburgsch dagblad

Nieuwe courant

Nieuwe Vlaardingsche courant

Nieuwsblad van Friesland: Hepkema's courant

Nieuwsblad van het Zuiden

Nieuwsblad voor de Hoeksche Waard en IJselmonde

Provinciale Drentsche en Asser courant

Trouw

Geciteerde bladen, ook geraadpleegd via Delpher

Bloesem: maandblad van meisjes tot de Katholieke Actie.

Elseviers Weekblad.

Moeder

Afgenomen interviews

Deze zeven veteranen ben ik op het spoor gekomen met medewerking van Stichting Veteranen Comité Dordrecht, Stichting Veteranen Comité Barendrecht, Stichting Veteranen Veenendaal en de Unie van Nederlandse Veteranen. De geïnterviewde veteranen gaven toestemming om hun voornamen in het onderzoek te benoemen. Echter, vanwege hun privacy wordt hun wens gerespecteerd hun achternaam weg te laten.

Interview 1, Janwillem (1927) uitgevoerd door Roos van Bijnen op 05-06-2020.

Interview 2, Gerard (1928), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

Interview 3, Piet (1926), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

Interview 5, Leen (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 23-06-2020.

Interview 4, Fokke (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

Interview 6, Ger (1925), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 22-06-2020.

Interview 7, Arend (1929), uitgevoerd door Roos van Bijnen op 25-06-2020.

Overige primaire bronnen

'Journalistiek Journaal', De Journalist februari-maart 1947 (afl. 8/9), p. 9. Archief FNJ via de website van Villamedia: http://webstore.iisg.nl/persmuseum/MMPM01_PM-10320731_0606.pdf (Geraadpleegd op 01-06-2020).

Geboorteregister 1914, archiefnummer 1646, inventarisnummer 48, aktenummer 35, via www.allegroningers.nl (bekeken op 14 mei 2020).

Huwelijksregister 1936, archiefnummer 1607, inventarisnummer 1392, aktenummer 735, via www.allegroningers.nl (bekeken op 14 mei 2020).

Nort, Karel (ed), *Dit is het Radio-Programma voor de Nederlandse Strijdkrachten, ter zee, te land en in de lucht* (z.p. 1948).

Secundair bronnenmateriaal

Bergen, van, Leo, *The Dutch East Indies Red Cross 1870-1950: On Humanitarianism and Colonialism* (Amsterdam 2019).

Bethke Elshtain, Jean, *Women and War* (Chicago 1987).

Blom, J.C.H., *Burgerlijk en Beheerst. Over Nederland in de twintigste eeuw* (Amsterdam 1996).

- Donald, Ralph en MacDonald, Karen, *Women in war films: from helpless heroine to G. I. Jane* (2014).
- Doorn, van, J.A.A., e.a., *Ontsporing van geweld: het Nederlands-Indonesisch conflict* (4e herz. dr.; Zutphen: Walburg Pers 2012).
- Groebel, Jo, 'The Role of the Mass Media', J. Weerdenburg, e.a., *Oorlog en de media* (z.p. 1999).
- Henry, Monica, "Stand by Your Man", *Peace and Conflict Monitor* (z.p., april 2006).
- Hough, Richard, *The Countess Mountbatten of Burma* (Londen 1983).
- Jansen Hendriks, Gerda, 'Not a colonial war': Dutch film propaganda in the fight against Indonesia, 1945-49', *Journal of Genocide Research* 14 (2012).
- Koedijk, Paul, 'Vrijheid in verantwoordelijkheid. Journalistiek in de jaren vijftig', in: Paul Luyx en Slot, Pim red., *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997).
- Kok, René, Somers, Erik en Zweers, Louis, *Koloniale Oorlog 1945-1949. Van Indië naar Indonesië* (Amsterdam 2015).
- Kruyswijk-van Thiel, Sophia, *Het Vrouwenkorps-KNIL, Proefschrift Universiteit van Tilburg* (2004).
- Limpach, Rémy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016).
- Mans Spoor-Dijkema, *Achteraf kakelen de kippen* (Amsterdam 2004).
- Moor, de, Jaap, *Generaal Spoor: triomf en tragiek van een legercommandant* (Amsterdam 2011).
- Nancy Cott, *Women and war* (z.p. 1993).
- Oostindie, Gert, *Soldaat in Indonesië 1945-1950. Getuigenissen van een oorlog aan de verkeerde kant van de geschiedenis* (Amsterdam 2015).
- Peter Rehwinkel e.a., *Getrouwd met de premier. De first lady's van Nederland in veertien portretten* (Zutphen 2004).
- Van den Berg, Harry en Woelders, Susan: 'Frames, metaforen en vertelposities in verhalen van Nederlandse veteranen over militaire gevechtsacties', Harry van den Berg (ed), *Wat Veteranen Vertellen: verschillende perspectieven op biografische interviews over ervaringen tijdens militaire operaties* (Amsterdam 2010).
- Watson, Robert, *The President's Wives: Reassessing the Office of First Lady* (Boulder 2000).
- Wecke, Léon, 'Ruling by Pooling. De rol van de pers in de Golfoorlog', J. Weerdenburg, e.a., *Oorlog en de media* (z.p. 1999).
- Wiesen Cook, Blanche, *Eleanor Roosevelt, volume II: 1933-1938* (New York 1999).
- Zweers, Louis, *De Gecensureerde Oorlog. Militairen versus media in Nederlands-Indië 1945-1949* (Zutphen 2013).

Bijlage: Lijst met interviewvragen

Hieronder volgt de lijst met gestelde vragen tijdens de interviews die voor deze scriptie zijn afgenomen met zeven 'Indië'-veteranen in mei en juni 2020.

1. Wat is uw naam en geboortedatum?
2. Wat was uw functie in Indonesië tijdens de koloniale oorlog?
3. Hoe lang verbleef u in Indonesië?
4. Luisterde u tijdens uw diensttijd weleens naar Radio Strijdkrachten?
5. Een persoon die ook voor Radio Strijdkrachten presenteerde, was mevrouw Spoor. Hebt u haar persoonlijk gekend of haar weleens ontmoet? Zo ja, wat herinnert u zich nog van haar?
6. Welke rol vervulde zij tijdens de oorlog, volgens u?
7. Mevrouw Spoor bracht iedere dag een bezoek aan gewonde militairen in ziekenhuizen en berichtte daarover in haar radioprogramma. Was u daarmee bekend?
 - a. Zo nee, denkt u dat het thuisfront haar wel kende?
8. Had u het idee dat mevrouw Spoor bijdroeg aan het welzijn van de soldaten?